

VOOR HET NAGESLACHT

Het verzetsleven

van

Wim en Nel van Rees 1940-1945

door

M.J. Aalders
in samenwerking met
G.J.D. Aalders

2e versie najaar 2010
Uitgave in eigen beheer

© M.J. Aalders, Amstelveen 2010

VOORAF

1. Aan de kleinkinderen van Wim en Nel van Rees
2. Bronnen
3. Enkele opmerkingen over het verzet in Nederland

BIOGRAFISCHE INLEIDING

- 1 Willem van Rees
2. Neeltje Wilhelmina van Geest
3. Wim en Nel

II. DE EERSTE VERZETSACTIVITEITEN

1. De Geus
2. De onderduik in Maasland

III. ILLEGAAL WERK OP DE VELUWE TOT SEPTEMBER 1944

1. Algemeen
2. De mislukte bevrijding van Abraham en Eva Beem uit Westerbork.
3. Het Pasopkamp

IV. ILLEGAAL WERK IN NUNSPEET VANAF SEPTEMBER 1944

1. Algemeen
2. Orde en rust na Dolle Dinsdag
3. Wapens
4. Spoorlijnen
5. Het Ronde Huis

V. HET EINDE NABIJ

1. Algemeen
2. De overval door de SD

VI. GOUDA 1945

VII. DE LOTGEVALLEN VAN NEL

VIII. DE BEVRIJDING DIE GEEN BEVRIJDING WAS

BIJLAGEN

Ter introductie van de bijlagen 1-7

Bijlage 1 Verklaring W. van Rees 1958 = brief aan ds M.J. van Dijken

Bijlage 2 Verklaring W. van Rees, 1958

Bijlage 3. Rapport betreffende het verzetswerk van Willem van Rees, door M.A. de Korte

Bijlage 4. Rapport van J.M. Honig betreffende het verzetsverleden van W. van Rees

Bijlage 5. Eigen verzetsverklaring W. van Rees, 1973

Bijlage 6 Verklaring E. Dekker t.b.v. W. van Rees

Bijlage 7 Verklaring M.A. de Korte, 1973

Bijlage 8. Rouwdienst n.a.v. het overlijden van Wim van Rees

Bijlage 9 Tekst van de rouwdienst n.a.v. het overlijden van Nel van Rees

VOORAF

1. Aan de kleinkinderen van Wim en Nel van Rees

In het voorjaar van 2002 ben ik er toegekomen de nalatenschap van jullie grootouders Van Rees te ordenen.¹ Ze hadden veel bewaard uit een veelbewogen leven. Hun kleinzoon Daan heeft op basis daarvan zijn profielwerkstuk geschreven, ik ben er mee verder gegaan en heb getracht een deel van hun leven te beschrijven. Daarbij heb ik me beperkt tot de oorlogsjaren, een periode die hun verdere leven in hoge mate bepaald heeft en die hen gemaakt heeft tot wie ze zijn geweest.

Zo'n zoektocht heeft iets fascinerends en iets ongemakkelijks tegelijk. Fascinerend is het om te trachten het verleden te betrappen. Wat is er nu echt gebeurd? Wie kan me er meer van vertellen? Wat kan ik in archieven te vinden? Maar het heeft ook iets onbescheidens, je voelt je een gluurder. Als ik dat al heb, hoeveel te meer zullen *hun dochters* dat dan hebben! Wat moet een kind met de schriftelijke liefkozingen die hun ouders elkaar doen toekomen? Maar ik ben van de 'kouwe kant', zoals jullie grootmoeder placht te zeggen, en mijn nieuwsgierigheid was groter dan mijn schaamtegevoel. Bovendien trof ik op talloze knipsels uit het archief de aantekening aan: 'voor het nageslacht'. 'Nel zou het wel goed vinden', zei ik tot mezelf. Ik heb mijn bevindingen daarom maar op schrift gesteld. De titel heeft jullie grootmoeder bedacht.

Het is natuurlijk niet het hele verhaal over jullie grootouders. Het is zelfs niet hun hele oorlogsverhaal. Er zitten in de reconstructie behoorlijke 'gaten', van lang niet alles is archiefmateriaal bewaard gebleven. Voor zover mogelijk heb ik het beeld dat daaruit oprees aangevuld met verhalen van hen die je grootouders gekend hebben. Compleet is een levensverhaal nooit, ook dit verhaal over een stukje leven niet. Ik hoop wel dat het de moeite waard is geweest, en dat ik jullie er een plezier mee heb gedaan dit verhaal te vertellen. In ieder geval voeg ik me hiermee in een oude traditie. De traditie van de verhalenverteller, die de stamverhalen doorgeeft aan het volgende geslacht.

Er mag vrijelijk uit overgenomen worden, natuurlijk met bronvermelding.

Maarten J. Aalders

Voorjaar 2004

---

¹ M.J. Aalders, *Inventaris van het archief Van Rees-van Geest* (Amstelveen 2002). Een exemplaar hiervan is opgenomen in het Archief Van Rees-van Geest, inventarisnr 175. Voortaan afgekort tot AVR. Het wordt beheerd door T. van Rees, Uithoorn.

Bij de tweede versie, zomer 2010

De verschijning van het boek van J. Hoogenboezem over generaal Kruls (*H.J. Kruls, Een politieke generaal*, Amsterdam 2010) was aanleiding om dit stuk nog een keer ter hand te nemen en te bewerken. Daarna heb ik het ook in breder kring verspreid.

2. Bronnen

Als bronnen voor deze reconstructie heb ik in de eerste plaats stukken uit de nalatenschap van de familie Van Rees gebruikt. Deze zijn samengebracht in het *Archief Van Rees-van Geest*. Daarin bevindt zich onder meer correspondentie uit 1943, uit april 1945 en uit augustus 1945. Veel daarvan heeft een ‘dagboekachtig karakter’. Verder zijn er allerlei identiteitsbewijzen, reispapieren en losse aantekeningen bewaard gebleven. Het zijn de stille getuigen, die ander materiaal ondersteunen of soms ook voor nieuwe vragen stellen. Ze dragen ieder op eigen wijze bij aan de reconstructie van het oorlogsverhaal. Tenslotte zijn er de biografische schetsen die door Wim of door bekenden werden geschreven met het oog op het aanvragen van een verzetspensioen.² Het beeld dat uit deze bronnen oprees van hun wederwaardigheden, werd aangevuld door onderzoek in andere bronnen, voor een belangrijk deel berustend bij het NIOD en het Centraal Archiefdepot van het Ministerie van Defensie. Tenslotte heb ik getracht de lotgevallen van Wim en Nel in een breder kader te plaatsen door de belangrijkste secundaire literatuur te raadplegen.

De genoemde persoonlijke correspondentie vormt op een bepaalde manier een hele ‘zuivere’ bron. De brieven waren niet voor derden bestemd en geven een blik op wat de oorlogsjaren in hun innerlijk loswoelden. Aan de andere kant is het aanwijsbaar dat ze niet alles aan het papier toevertrouwd. Ze hielden er rekening mee dat de brieven wel eens in handen van onbevoegden zouden kunnen vallen.

Een beperking van de genoemde verzetsverklaringen is dat zij van na de oorlog zijn. Het leven was verder gegaan, de beeldvorming van de Tweede Wereldoorlog was in een andere fase gekomen, het geheugen had de tijd gehad het verleden te ‘bewältigen’. Dat laatste is een factor om rekening mee te houden. Meer dan ooit is duidelijk welke

---

² Zie hierover de introductie op de bijlagen, blz 47.

vele beperkingen ons geheugen kent.³ Het boek van Madelon de Keizer over het drama van Putten laat zien hoe ingewikkeld herinnering en werkelijkheid zich tot elkaar verhouden.⁴ Hiermee is niet gezegd dat de in de ‘verzetsverklaringen’ geboden informatie per definitie onbetrouwbaar is. Wel is inmiddels genoeg bekend over de werking van het geheugen om te beseffen dat deze verklaringen gecontroleerd en aangevuld dienen te worden met behulp van andere gegevens.

En dan, tenslotte, de secundaire literatuur. Ik heb mijn best gedaan een verantwoorde keuze te maken. Maar de literatuur over de Tweede Wereldoorlog is niet meer te overzien. Een vakman zou wel eens op andere bronnen kunnen wijzen.

3. Enkele opmerkingen over het verzet in Nederland

Na de capitulatie van Nederland was de bevolking als het ware verdoofd. Het leger verslagen, de koningin naar Engeland gevlucht, de Duitsers oppermachtig in Europa. Wat nu? Daarbij kwam dat de bezetter aanvankelijk voorzichtig te werk ging. Pas na verloop van enkele jaren nam de repressie toe, en daarmee de weerstand tegen de bezetting. Een en ander betekende dat velen in het eerste oorlogsjaar moeite hadden hun houding te bepalen. Moest er samengewerkt worden, en zo ja, in welke mate? En waar lag de grens tussen accommodatie en collaboratie?⁵

Deze aanvankelijke aarzeling nam niet weg dat van meet af aan hier en daar mensen in verzet kwamen. Als oudste verzetsgroep staat ‘de Geuzen’ bekend, een beweging rond de Vlaardingener Bernard IJzerdraat.⁶ Naast deze groep waren er van meet af aan ook andere groepen actief.⁷ Een van de organisaties van het eerste uur was de Ordedienst (OD), opgericht om de orde in Nederland te handhaven na de verdrijving van de Duitsers en vóór de terugkeer van de regering. Het was dus een groep die niet als eerste doel had om gewapend verzet te plegen of te zorgen voor onderduikers. Wim zou vooral binnen deze organisatie zijn plaats vinden.

De OD was op militaire leest geschoeid, en het land was in gewesten verdeeld. De gewesten waren op hun beurt weer onderverdeeld in districten. Zo telde het gewest De Veluwe de districten Apeldoorn, Ede, Kampen, Harderwijk en Voorthuizen. In het

---

³ Douwe Draaisma, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt* (Groningen 2001).

⁴ Madelon de Keizer, *Putten. De Razzia en de herinnering* (Amsterdam 1998) 136.

⁵ Zie hierover o.m. Ch. van der Heijden, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam/Antwerpen 2002 =2e druk).

⁶ Zie hierover H. Paape, *De Geuzen* (zp 1965).

⁷ Ik volg hier J.W.M. Schulten, *De geschiedenis van de Ordedienst. Mythe en werkelijkheid van een organisatie* (Den Haag 1998) 77-100.

voorjaar van 1942 werd aan de OD door de Duitsers een forse slag toegebracht. In feite was de organisatie op sterven na dood. Onder leiding van jhr. P.J. Six werd een begin gemaakt met het herstel van de organisatie. Het was met deze herstellende OD dat Wim veel te maken kreeg. Hij was, zoals zal blijken, ingedeeld bij het district Harderwijk, dat vanaf het voorjaar 1942 onder bevel stond van majoor J.M. Honig. In 1945 verhuisde Wim naar Gouda, waar hij terecht kwam bij de Binnenlandse Strijdkrachten.

Na de oorlog ontstond een heftige discussie over de vraag of de OD wel tot het verzet mag worden gerekend. Die discussie duurt in feite tot op de huidige dag. Daarmee worden oude tegenstellingen in leven gehouden. Een belangrijke factor daarbij is de romantisering van het gewapende verzet geweest. 'Dat was het echte werk.' De vraag hoe effectief dit verzet is geweest, werd en wordt echter nauwelijks gesteld, wellicht mede omdat het gewapende verzet tot talloze represailles heeft geleid. Daar ligt veel pijn. Het bekendste voorbeeld daarvan is natuurlijk de wegvoering van 600 mannelijke inwoners van Putten na een aanslag op enkele Duitse militairen.⁸

Verder werd de OD ervan verdacht een rechtse dictatuur te hebben willen vestigen, een mythe die vooral door socialisten als Koos Vorrink in het leven is geroepen en in stand werd gehouden. Overigens is het beeld van de OD als een organisatie die voornamelijk uit oud-militairen bestaat, onjuist. Wel is het waar dat de OD in eerste instantie was opgericht voor na de bevrijding. Maar mede door de samensmelting van de OD met enkele kleinere organisaties zijn onder de dekmantel van de officiële doelstelling ook andere activiteiten ontplooid. Zo staat het zonder meer vast dat de OD vanaf 1942 spionage-activiteiten ontplooid. Hoewel de officiële doelstelling van de OD gehandhaafd bleef, was er met name aan de basis sprake van een toenemende samenwerking met andere verzetsgroepen en raakten vele OD-ers betrokken bij het gewapend verzet. In het laatste oorlogsjaar werd dat ook door de top van de OD gesanctioneerd. In het bijzonder wordt dat bijvoorbeeld genoemd in een beschrijving van de Ordedienst op de Veluwe. De grenzen waren niet zo goed te trekken.⁹

In de loop van 1942 nam het aantal verzetsgroepen toe. Er ontstond een Landelijke Organisatie van Knokploegen (LKP) en het onderduikerswerk werd landelijk georganiseerd (LO). De Raad Van Verzet (RVV), iets later ontstaan, legde zich vooral toe op gewapend verzet. Dit groeiende verzet hing samen met de toenemende repressie: de Jodenvervolgung kwam op gang, en steeds meer Nederlanders werden opgeroepen voor de arbeidsinzet.

'Het' verzet heeft nooit bestaan. Er waren groepen die uit een politieke partij waren

---

⁸ Zie hierover het bovengenoemde boek van Madelon de Keizer, *Putten. De Razzia en de herinnering* (Amsterdam 1998).

⁹ H. van Riessen e.a., *Het grote gebod. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP I-II* (Kampen 1979=3e druk), aldaar II, 486-487.

voortgekomen, zoals de RVV, links georiënteerd. Er waren groepen die in kerkelijke kring ontstonden, zoals de LO. En er waren talloze plaatselijke of regionale groepen. Sommige groepen hadden een hoge organisatiegraad, zoals de Ordedienst, andere dreven op een enkele leidersfiguur. De verschillende groepen hadden niet alleen een verschillende achtergrond, ze hadden vaak ook een verschillende taakopvatting en daarmee een verschillend programma. Een en ander heeft gedurende de hele oorlog tot spanningen tussen de verschillende verzetsgroepen geleid.

Met het oog op de naderende bevrijding van Nederland wenste de regering in ballingschap meer eenheid in de verzetsorganisaties. Op 3 september 1944 werden de OD, de RVV en de LKP samengevoegd tot de zogenaamde Delta, waarin de verzetsgroepen moesten samenwerken. Deze samenwerking verliep niet alleen maar vloeïend, ook binnen de nieuwe organisatie bleven de oude groepen een zekere mate van zelfstandigheid behouden. Organisatorisch kwamen die verschillen tot uitdrukking in een onderscheid tussen een 'strijdend' en een 'voorlopig nog niet strijdend gedeelte'. Het kwam uiteindelijk tot een nieuwe organisatie, De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, later Binnenlandse Strijdkrachten (BS).¹⁰ Ook daar kende men, vooral op verzoek van de LO en de RVV, een onderscheid tussen een bewakend en een strijdend gedeelte. Ook daar bleef de oude rivaliteit bestaan.

Wims deelname aan het georganiseerde verzet betrof grotendeels de Ordedienst. Daarbij werkte hij intensief samen met de RVV.

---

¹⁰ Zie hierover G.J. van Ojen jr, *De Binnenlandse Strijdkrachten I en II* (Den Haag 1972)

BIOGRAFISCHE GEGEVENS

1 Willem van Rees

Willem van Rees werd op 20 april 1919 te Maassluis geboren als jongste zoon van Willem van Rees (1876-1929) en Johanna van Gelderen (1880-1953). Zijn vader werkte als kapitein op de zeesleepvaart, bij de firma Smit en co (later Smit Internationale).¹¹ Na het overlijden van Van Rees sr - Willem was toen 10 jaar oud-verhuisde het gezin naar Voorburg, waar zijn moeder een zaak in manufacturen begon. De familie Van Rees had een zekere stijl en veel uitstraling. Nel vertelde altijd dat Johanna van Gelderen soms 'de koningin van Voorburg' werd genoemd. Wie haar kinderen gekend heeft, kan zich daar wat bij voorstellen. Wim werd in Gouda wel 'ridder van Rappard' genoemd.¹²

Blijkens zijn rapportboekjes was Wim op de lagere school een matige leerling: veel zesjes, en op zijn laatste rapport dikke onvoldoendes voor rekenen en taal.¹³ In 1932 begon hij aan de MULO. Als laatste zijn daar de gegevens van het eerste rapport van de cursus 1933-1934. Het mag een zeer slecht rapport genoemd worden: 10 van de 21 vakken waren onvoldoende, met een uitschieter voor Engels: een twee. Dit betekende het einde van zijn schoolcarrière.¹⁴

Nadat hij zijn MULO-opleiding had afgebroken, werd hij leerling-bediende bij een winkel in manufacturen, bij Frans Bus te Leiden. Uit het getuigschrift, gedateerd 30 juni 1934, blijkt dat hij 'eerlijk, ijverig en gewillig' was. Omdat de zaak werd opgeheven, kreeg hij ontslag.¹⁵

Per 1 januari 1936 kwam Wim in dienst van de Landbouwcrisisorganisatie voor Zuid-Holland. Of hij daarvoor ander werk heeft gehad, werkeloos was, of zijn moeder in de winkel hielp, is me niet bekend. Uit het arbeidscontract blijkt dat hij voor onbepaalde tijd werd aangesteld, tegen een salaris van f 35,- per maand. Nog geen jaar later kreeg hij echter ontslag, 'door vermindering van werkzaamheden'. Hij had zijn werk blijkens het getuigschrift 'tot volle tevredenheid verricht'. Dat nam niet weg dat

---

¹¹ Enkele van zijn diploma's zijn bewaard gebleven, zie AVR, inventarisnr 144, *Diploma's W. van Rees sr.*

¹² Bron: dhr J. Herstel te Gouda. Ada meende wel eens vernomen te hebben dat Wim zich onder die naam bij de SD had gemeld om iets voor elkaar te krijgen.

¹³ AVR, inventarisnr 1, *Rapporten en diploma's.*

¹⁴ Later volgde hij aan de Arnhemse School voor Schriftelijk Onderwijs een cursus Engels, die hij in 1938 afsloot met het cijfer 8. In 1950 deed hij met goed gevolg een cursus Verkoopkunde, Reclameleer, Rechts- en Wetskennis bij de Stichting Vakonderwijs voor Administratief en Verkopend Personeel. Zie AVR, inventarisnr 1, *Rapporten en diploma's.*

¹⁵ AVR, inventarisnr 32, *Sollicitatiebrieven en getuigschriften 1934-1949*

hij per 1 december 1936 op straat stond. Gelukkig kon hij met ingang van 14 februari 1937 tijdelijk aan de slag bij de Nederlandsche Sierteelt Centrale. Dit verband liep af op 10 april 1937. Een nieuwe tijdelijke aanstelling volgde, nu bij de Nederlandsche Groenten- en Fruitcentrale. Hoewel deze aanstelling aanvankelijk voor drie maanden gold, werd deze per 1 december omgezet in een vaste benoeming. Ondertussen had hij een poging gedaan werk te vinden bij de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën NV, maar dat liep op niets uit.¹⁶ Wim zou enkele jaren blijven werken bij de NCGF. Aan de militaire dienst leek hij aanvankelijk te ontkomen door een beroep te doen op het kostwinnerschap en op de broederdienst, maar op 1 april 1940 werd hij toch opgeroepen. Uit het verslag van de gevechtshandelingen blijkt dat zijn compagnie, geheel bestaande uit (ongeoefende) buitengewoon dienstplichtigen zoals hij zelf, bij het uitbreken van de oorlog te Den Haag was gelegerd. Aan daadwerkelijke gevechtshandelingen werd niet deelgenomen. Wel lag de groep, die onder meer een spoorbrug moest bewaken, herhaaldelijk onder vijandelijk vuur.¹⁷ Als alle andere dienstplichtigen ontving Wim op 7 juni 1940 groot verlof.

Daarvoor reeds, op 3 juni 1940, kon Wim weer bij de NGFC aan de slag. Uit zijn identiteitspapieren blijkt dat hij in 1941 werkzaam was bij het Tuinbouw Export Bureau, in 1942 bij de NGFC, in 1943 bij het Rijksbureau voedselvoorziening, in 1943 bij het Bedrijfschap Tuinbouwzaden, en dat hij in 1944 werd benoemd tot veldwachter te Ermelo.¹⁸ Het is aannemelijk dat een deel van deze verklaringen en papieren vervalst is. Hij was namelijk steeds meer bij het verzet betrokken geraakt. De laatste mededeling van het NGFC in het Archief Van Rees betreft een salarisverhoging d.d. 1 juli 1942. Rond die tijd begon voor hem een zwervend en gedeeltelijk ondergedoken bestaan, waarbij vervalste papieren noodzakelijk waren. Hij kon, zoals zal blijken, vanwege het verzetswerk zijn gewone werk niet meer doen.¹⁹ Overigens geeft hij op diezelfde aanvraag aan dat hij van 1937-1941 bij de NGFC werkte. Ik kom hier op terug.

Wim was een mooie en welbespraakte jongen. Ongetwijfeld mocht hij zich verheugen in de belangstelling van het vrouwelijke geslacht. Zo kreeg hij in 1938 verkering met Nel, die hij via zijn neef Leen van Gelderen had leren kennen. De verkering ging echter na drie maanden weer uit. Later was er op zijn minst één ander vriendinnetje. Uit zijn correspondentie met Nel blijkt namelijk dat er sprake is geweest

---

¹⁶ AVR, inventarisnr 33, *Documenten Landbouwcrisisorganisatie en NGFC* en AVR, inventarisnr 32, *Sollicitatiebrieven en getuigschriften 1934-1949*.

¹⁷ AVR, inventarisnr 31, *Militaire dienst*. Tevens ontving ik van het Defensie Interservice Commando een uittreksel van de registratieve gegevens, met een verslag van de gevechtshandelingen in de meidagen van 1940. Wim was geplaatst bij de 3e Compagnie, 4e Depot Bataljon, 4e Regiment Infanterie. Met ingang van 7 juni ontving hij grootverlof. Zie AVR, inventarisnr 167, *Correspondentie onderzoek verzetsleven W. van Rees*.

¹⁸ AVR, inventarisnr 2, *Identiteitspapieren WO II*.

¹⁹ AVR, inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973*.

van ene Rie van Vark, die echter was overleden n.²⁰ Wim heeft dit overlijden beleefd als een straf op hun zonde. Welke zonde, dat laat zich raden. Intieme omgang voor het huwelijk werd in die tijd gezien als een groot kwaad. Ik vermoed dat een en ander in het voorjaar van 1943 heeft plaatsgevonden. Zijn zusters spraken hem op zijn verjaardag (20 april 1943) namelijk bemoedigend toe in verband met een grote teleurstelling die hij had moeten ervaren. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze teleurstelling het verlies van zijn geliefde betrof.²¹

2. Neeltje Wilhelmina van Geest

Nel werd op 7 maart 1920 geboren als dochter van Arij van Geest (1895-1977) en Aafke Buitelaar (1891-1966). Beiden waren kinderen van zeer welgestelde boeren. Zelf vertelde ze vaak het verhaal dat haar ouders aanvankelijk niet mochten trouwen omdat de een hervormd, de ander gereformeerd was. Het jeugdige stel hield echter vol en is uiteindelijk toch getrouwd. Haar vader was geen echte boer, vond Nel altijd. Een hereboer, die liever met zijn sjeesje tochtjes maakte dan op de boerderij werkte. In de crisisjaren, toen de landbouw zwaar getroffen werd, is het fout gegaan: de boerderij moest worden verkocht en werd voortaan gepacht.

Nel was op de lagere school een goede leerling, die zich naar verluidt al jong mocht verheugen in belangstelling van het andere geslacht.²² Dat was wederzijds. Als peuter reeds zag ze een gevaar in vrouwen, maar als er een man in huis kwam, lachte ze en gaf hem een zoen. Aldus op haar bruiloft de grappende familie.²³ Het is een trekje dat vele jaren later nog merkbaar was. Over vrouwen kon ze heel lelijk doen, meestal in verband met haar kampervaringen. Maar met mannen .... Tot haar spijt mocht ze niet verder leren. Wel volgde ze enkele jaren onderwijs aan de naaischool, maar voor het overige moest ze meehelpen op de boerderij. Dat was eigenlijk niets voor haar, en ze riep altijd: 'ik trouw nooit met een boer, die houdt meer van zijn koeien dan van zijn vrouw'. In 1938 werd ze voor het eerst verliefd op Wim. Deze maakte daar echter zoals gezegd na drie maanden een einde aan en ging zijns weegs.

---

²⁰ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/brieven van W. van Rees*, brief van 22 augustus 1945. Ik kom op Wims religieus besef terug in hoofdstuk 6.

²¹ AVR, inventarisnr 42, *Felicities van familie, 1943*.

²² AVR, inventarisnr 15, *Rapportboekje lagere school*.

²³ Zie AVR, inventarisnr 29, *Herinneringen uit het leven van Nel en Wim, 1944*. Een gedrukt bruiloftslied.

3. Wim en Nel

In een brief aan Nel van 11 juli 1943 kwam Wim terug op het verbreken van hun relatie.²⁴ Hij was haar weer enkele malen tegen gekomen en voelde behoefte zijn excuses te maken voor zijn ongemotiveerde gedrag. Een reden gaf hij niet. Was het de houding van zijn moeder, die de relatie afwees? Nel heeft zich in ieder geval nooit door de familie Van Rees geaccepteerd gevoeld, zeker niet door haar latere schoonmoeder. Ik vermoed dat deze statige vrouw een boerendochter beneden haar stand vond. In ieder geval, Wim maakte zijn excuses. Van een herstel van de relatie was vooralsnog geen sprake. Althans, daar lezen we niets van, en die wens werd ook niet uitgesproken. Nel was toen trouwens nog verloofd.

Een tweede brief van Wim aan Nel is gedateerd 1 december 1943.²⁵ Het opschrift vermeldt: 'ergens in Nederland'. Wim was dus ondergedoken, waarschijnlijk verbleef hij toen op de Veluwe. Verder valt op dat hij, in tegenstelling tot de eerste brief, als aanhef heeft 'Liefste Nel'. De relatie is hersteld, en Nel heeft blijkbaar haar verloving verbroken. 'Ik ben benieuwd wat er nu zoal van mij gezegd wordt', schrijft Wim. En: 'Van één ding ben je nu verlost, van de vraag waarom je niet meer naar J (M?) gaat'. Het contact tussen Nel en Wim was blijkbaar eerst geheim gehouden, maar nu was alles openbaar geworden. Ook vroeg hij om boter, kaas, en een pakje shag. 'Dat zal ons leven opvrolijken'. De brief werd per koerier gebracht, en Nel kreeg de opdracht de brief direct te vernietigen. Hetgeen ze niet gedaan heeft.

Wim en Nel trouwden op 30 augustus 1944. Het was, zoals dat toen heette, een 'moetje': Nel was zwanger. Het was Wim dus gelukt zijn liefje te bezoeken. De bruiloft vond plaats op Maasland, de bruidsjacon was gemaakt van een parachute. Deze was eigendom geweest van een Duitse soldaat, die hem daar in mei 1940 had achtergelaten. Nel heeft vaak verteld dat ze tijdens de bruiloft aan alle kanten door gewapende verzetsmensen werden bewaakt. Elly van der Brugge, een oomzegster, wist te vertellen dat bij de familie Van Rees sprake was van een zekere weerstand tegen deze bruiloft: sommigen vonden het veel te gevaarlijk. En ongetwijfeld speelde het standsbesef van de familie Van Rees een rol. Dit was niet het meisje dat *zij* voor Wim zouden hebben uitgekozen. Een officiële kerkdienst was er niet, wel werd er op de boerderij een kerkelijke samenkomst gehouden. En er werd natuurlijk feest gevierd. In het archief bevindt zich een gedrukt bruiloftslied.²⁶ Het bevat twee liederen, een over de bruid, en

---

²⁴ AVR, inventarisnr 53, *Brieven van W.van Rees* (1943).

²⁵ AVR, inventarisnr 53, *Brieven van W.van Rees* (1943).

²⁶ AVR, inventarisnr 29, *Herinneringen uit het leven van Nel en Wim*.

een over de bruidegom.

Als huwelijkscadeau kreeg Nel een hond.²⁷ Na de bruiloft vertrok het jonge echtpaar naar Nunspeet. Uit het persoonsregister van de gemeente Nunspeet blijkt dat ze daar op 1 september 1944 zijn binnengekomen, en op 22 juni 1945 weer zijn vertrokken. Het zou een bar jaar worden. Ze woonden aan de Harderwijkerstraatweg 86, huize Landrust.²⁸ Het huis was eigendom van een reisvereniging, en werd vóór die tijd bewoond door een Joods echtpaar en een ondergedoken Joodse jongen. Nadat deze waren opgepakt, kwamen Nel en Wim daar wonen. Bij dit Joodse echtpaar werkte als hulp in de huishouding Corrie Ton (geb. 1918). Ze bleef voor halve dagen bij de nieuwe bewoners.

---

²⁷ Zie AVR, inventarisnr 54, *Brieven van W.van Rees, 2 april-3 mei 1945*, brief van 6,7,8 april 1945.

²⁸ Gegevens ontleend aan de burgerlijke stand Nunspeet. Zie AVR, inventarisnr 167, *Correspondentie onderzoek verzetsleven W.van Rees*. Onlangs zijn Daan en ik samen met Corrie Ton langs dit huis gereden. Het staat er nog steeds. Het is echter tegenwoordig in steen opgetrokken. In de oorlogsjaren was het een houten vakantiewoning.

II. DE EERSTE VERZETSACTIVITEITEN

1. De Geus

Ongeveer Augustus 1940 kwam mijn zwager L.v.d. Brugge toen woonachtig te Delft bij mij, met wat gestencilde illegale bladen, naar ik meen onder de titel en naam 'De Geus' om die in mijn woonplaats Voorburg en op mijn werk onder vertrouwde adressen te verspreiden. Na een korte periode kreeg ik weer van deze bladen. Dit alles was maar van korte duur, daar deze zwager reeds op 4 december 1940 werd gearresteerd, en later in Buchenwald is omgekomen.²⁹

Het is duidelijk hoe Wim bij het illegale werk betrokken raakte: via zijn zwager Leen van der Brugge. Deze was getrouwd met zijn zuster Jo.³⁰ Het blad dat hij verspreidde heette *De Geus*. Dat was het blad van de Geuzen, een van de oudste verzetsgroepen. Dit deel van zijn illegale werk eindigde toen Van de Brugge eind 1940 werd opgepakt en naar Buchenwald werd gestuurd.

De Geuzen was een organisatie die door de Vlaardinger Bernard IJzerdraat reeds in de meidagen van 1940 werd opgericht. Toen hij op 14 mei zag dat Rotterdam gebombardeerd werd, vond hij dat er wat moest gebeuren. De volgende dag schreef hij een pamflet, dat hij de naam *Geuzenbericht* meegaf. De naam was een duidelijke verwijzing naar de geschiedenis. Zoals de Geuzen uit de zestiende eeuw tegen de Spanjaarden moesten vechten, zo moesten de Geuzen van de twintigste eeuw tegen de Duitsers vechten. Dat eerste nummer is niet bewaard gebleven. Wel het tweede. Daarin lezen we

‘Nederland zal zijn vrijheidsberoving niet voor zoete koek opeten. We weten wat ons te wachten staat. Al onze voorraden zullen worden weggehaald, voedsel, kleding, schoeisel. Spoedig krijgen we het bonnenstelsel voor alles en nog wat en daarna kunnen we zelfs op die bonnen niets meer krijgen. Onze jonge mannen zullen worden gedwongen elders te gaan werken voor de overweldiger. We krijgen stellig spoedig een nieuwe Alva, met bloedraad en inquisitie (of een Quisling). Maar de geuzenactie zal ons geleidelijk organiseren en eenmaal zullen we, evenals in de tachtigjarige oorlog, onze vrijheid heroveren. Moed en vertrouwen. Ons land zal geen onderdeel van

---

²⁹ Als leidraad bij de reconstructie volg ik Wims verzetsverklaring uit 1973. De complete tekst is als bijlage 5 opgenomen.

³⁰ Zie AVR, inventarisnr 145, *Stamboom Van Rees*.

Duitsland worden.³¹

Al gauw kwam IJzerdraat met andere mensen in aanraking die hetzelfde wilden als hij: verzet tegen de Duitse overheersing. Er ontstonden hier en daar groepen van gelijkgezinden. In augustus verscheen het eerste gestencilde blaadje met de naam: *De Geus*. Omdat Wim vertelt dat hij in augustus begon met de verspreiding, is het waarschijnlijk dat hij dat eerste nummer in zijn handen heeft gehad en heeft verspreid.

De betrokkenen wisten niet waar ze aan begonnen. Ze deelden hun anti-Duitse gevoelens, maar beseften (nog) niet hoe gevaarlijk het was. Het was bovendien, zoals alle verzetsgroepen, een vrijwilligersorganisatie, met alle gevolgen van dien. Omdat er iemand gepraat had tegen een NSB-er werden de Geuzen al snel opgerold. Dat begon in november 1940, en langzamerhand werden allerlei groepen opgepakt. In totaal zijn er toen 250 man gevangen genomen. Vijftien van hen werden gefusilleerd, 157 zijn naar het concentratie-kamp Buchenwald gestuurd.³² Elly van der Brugge bevestigde desgevraagd dat haar vader bij de Geuzen hoorde en dat hij één van de 157 mensen was die naar Buchenwald werd gestuurd. Zijn gevangenneming vond plaats op 4 december 1940. Twee dagen later stond Wim op de stoep om te vertellen dat ze op alle vragen die de Duitsers hen misschien nog kwamen stellen moest zeggen: 'ik weet het niet'. Aldus Elly van der Brugge.

2. De onderduik in Maasland

In het daaropvolgende jaar moest ik mij melden om in krijgsgevangenschap te worden afgevoerd. Ik ben toen ondergedoken in Maasland, bij A. Dijkshoorn, veehouder. In 1942 kwam men mij in Maasland arresteren, maar aangezien ik voor het eerst een weekend naar mijn moeder in Voorburg was kon men mij niet vinden en nam genoemde A. Dijkshoorn plus zijn dienstbode en knecht mee. Deze laatste twee personen werden de andere dag weer vrij gelaten, maar A. Dijkshoorn werd naar Amersfoort gebracht, waar hij tot 1944 gevangen heeft gezeten. Vanaf het moment van de arrestatie ben ik daar niet meer terug geweest, en via de Heer J. Groenewegen te Voorburg, na de

---

³¹ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 4, 638-639).

³² Buchenwald is een concentratiekamp in het oosten van Duitsland. Het is een van de grootste concentratiekampen die er waren. Het werd in 1937 geopend, en was toen bestemd voor politieke tegenstanders van Hitler en voor criminelen. Na het uitbreken van de oorlog werden ook andere politieke gevangenen daarnaar toe gestuurd. In totaal verbleven er 238.000 gevangenen, waarvan er 43000 stierven door mishandeling of honger. ([Http://motlc.wiesenthal.com/pages/t011/t01194.html](http://motlc.wiesenthal.com/pages/t011/t01194.html))

oorlog directeur van het Rotterdammer Kwartet, via ds Van Halsema te Ermelo en Van de Born te Ermelo bij de Majoor Honig gekomen, die mij de nodige weken liet onderduiken in een eendekooi onder de rook van Harderwijk.

Het valt op dat Wim in alle stukken (behalve in zijn verzetsverklaring 1973, waar het heeft over de verspreiding van *De Geus* in 1940) spreekt over het jaar 1941 als het jaar waarin hij in het verzet terecht kwam.³³ Telde hij zijn eerste activiteiten nog niet tot het ‘echte’ verzet? Dat begon dan toch spoedig daarna. Uit de brief van ds Van Dijken (Bijlage 1) en zijn eigen verzetsverklaring uit 1958 (Bijlage 2) blijkt dat hij incidenteel samenwerkte met een zogenaamde knokploeg die zich vooral richtte op hulp aan onderduikers.³⁴ Volgens diezelfde gegevens is hij in 1941 ondergedoken bij A. Dijkshoorn, en in 1942 richting Veluwe gevlucht.

Hier rijst een probleem met de datering van de gebeurtenissen. Allerlei oorspronkelijke bronnen wijzen op het jaar 1942 als het jaar waarin hij bij Dijkshoorn onderdook.

1. Volgens de dochter van Dijkshoorn is haar vader na 1 juni 1943 opgepakt en heeft hij negen maanden in Amersfoort gezeten. Ze weet dit zo zeker, omdat vader Dijkshoorn de geboorte van zijn zoon Wouter op die dag nog heeft meegemaakt.
2. Een en ander lijkt bevestigd te worden door het feit dat Majoor Honig pas in september 1943 onderduikers, onder wie Wim, in een eendekooi verborg (zie hieronder.)
3. In een brief van 20 april 1942 van de directeur van de NGFC verwijt deze hem dat hij ‘moedwillig verzuimd’ heeft de ‘middagbewaking van pand 68’ waar te nemen. Om die reden werd Wim opnieuw, en nu driemaal, in het wachtrooster ingedeeld. Op zichzelf is dit schrijven niet geheel duidelijk. Wel blijkt daaruit dat Wim in 1942 problemen had met zijn (Duitse) directeur. Het is toen, volgens Wims brief aan Van Dijken, de regeringscommissaris Valstar geweest die hem adviseerde

---

³³ Alleen in een brief aan Nel uit augustus 1945 spreekt hij over drie jaar dat hij in het verzet heeft gezeten. AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/brieven van W. van Rees*.

³⁴ In het Westland een bekende knokploeg actief geweest onder leiding van de tuinder Leendert Valstar, in 1944 gefusilleerd. Had Van Rees met deze knokploeg contacten? In dit verband verwijs ik naar hetgeen ik schreef over de bruiloft: onder het toezien van van gewapende verzetsmensen. Er waren dus contacten met het gewapende verzet daar. Zie De Jong, *Het Koninkrijk*, s.v. L. Valstar. In enkele rapporten van de Stichting 40-45 wordt gesproken over een knokploeg in Gouda waar Wim bij betrokken zou zijn geweest. Ik heb hiervan geen verdere sporen gevonden. Zie AVR, inventarisnr 165, *Dossier W. van Rees, Stichting 40-45 1958-1961*. Rapport d.d. 18 september 1959. Zo ook in het rapport d.d. 18 oktober 1973, waarin bovendien vermeld stond dat hij onderdook omdat enkele leden van de knokploeg waren gearresteerd. Zie AVR, inventarisnr 166, *Dossier W. van Rees, Stichting 40-45, 1973-1974*

onder te duiken.

Dit alles wijst erop dat Wim zijn onderduik bij Dijkshoorn te vroeg dateert: van de 2e helft 1941 tot en met eerste maanden 1942. Mijns inziens heeft deze onderduik een jaar later plaatsgevonden. Op zich behoeft dat geen verwondering te wekken. 'Hoe belangrijk een datum ook is in het maatschappelijk verkeer, in het geheugen is het geen factor van betekenis.'³⁵ Daarmee is niets gezegd over zijn verzetsactiviteiten in 1941. Alleen, daarover weten we niets. Voor zijn eigen besef rolde hij van het een in het ander.

Voor de onderduik bij Dijkshoorn worden door Wim twee verschillende redenen opgegeven. In de eerste plaats de bovengenoemde problemen met de directeur van de NGFC, en in de tweede plaats, in de eigen verzetsverklaring 1973, een oproep van de Duitsers aan de dienstplichtigen om zich te melden voor krijgsgevangenschap. Van deze laatste oproep heb ik tot nog toe geen sporen kunnen vinden. Wel is bekend dat op 15 mei 1942 alle beroepsofficieren in krijgsgevangenschap werden weggevoerd. Maar Wim was geen beroepsofficier. Pas 21 juni 1943 moesten ook de dienstplichtigen zich melden voor krijgsgevangenschap, maar toen was Wim al ondergedoken op de boerderij van Dijkshoorn of vertrokken naar de Veluwe.³⁶ Ik neem daarom aan dat zijn geheugen hier verschillende gebeurtenissen door elkaar haalt. In ieder geval: de grond werd hem te heet onder de voeten, en hij dook in de loop van 1942 onder. Als door een toeval ontsnapte hij in de zomer van 1943 aan arrestatie. Blijkbaar was hij toen reeds zo diep in het verzet verzeild geraakt, dat de Duitsers het de moeite waard vonden naar hem op zoek te gaan. Wim vertrok naar Nunspeet, waar hij betrokken raakte bij het werk van de OD en, later, van de RVV.

---

³⁵ Draaisma, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt*, 16.

³⁶ Schulten, *De Ordedienst*, 68.

III. ILLEGAAL WERK OP DE VELUWE TOT SEPTEMBER 1944

Na die onderduik weken ben ik onder leiding en supervisie van de Majoor Honig gaan werken aan de verdere organisatie en uitbouw van de O.D. in het district Harderwijk, omvattende de plaatsen vanaf Nijkerk tot en met Wezep en aan de andere kant de grens Apeldoorn, waar onze gewestelijke commandant de overste Barentse zetelde, later door de moffen doodgeschoten. Als tweede contactadres was daar een zekere heer Ebels, ook een reserve officier, die toen directeur of kassier van een bank was.

1. Algemeen

Wim kwam via bevriende relaties terecht bij Majoor Honig, lid van de Ordedienst. Deze had zich van meet af aan tegen het nationaal-socialisme verzet.³⁷ In eerste instantie als medewerker van de Opbouwdienst.³⁸ Toen hij weigerde de niet-joodverklaring te tekenen, werd hij ontslagen. Enkele malen deed hij een poging naar Engeland te ontkomen, maar dat mislukte. In die tijd begon hij met spionageactiviteiten en raakte hij betrokken bij de OD. Vanaf mei 1942 werd hij, mede als gevolg van de verwoestende arrestaties door de SD in die kring, districts-commandant van OD op de Veluwe en begon hij met de reorganisatie van de OD in dat gebied. Kort daarna werd hij gevangen gezet in het gijzelaarskamp St Michels Gestel, waar hij drie en halve maand verbleef. Daar leerde hij mr. E.H. von Baumhauer kennen, die hem na hun vrijlating verzocht mee te werken aan de bouw van een kamp voor onderduikers in de buurt van zijn woonplaats Vierhouten. Honig verhuisde naar een boerderij die door Von Baumhauer was gehuurd (de zogenaamde Centrale, de boerderij van Karsten). Ondertussen spande hij zich in opgeroepen militairen te overtuigen om onder te duiken. In september 1943 namen de spanningen in het onderduikerskamp toe. Mevrouw Von Baumhauer vertelt daarover dat Honig niet zo goed met de 'jongelui' overweg kon. 'Hij zal hen wel als recruten behandeld hebben.'³⁹ Haar man noemt met name de

---

³⁷ Centraal Archieven Depot, Ministerie van Defensie, Doc OD, doos 34, nr A 95B bevat *Verslag van den Districts Commandant III (Noord Veluwe). Eerste deel. 15 juni 1940-5 september 1944. Ongewapend verzet.* Daaraan is het volgende ontleend. Een kopie van dit stuk is opgenomen in AVR, inventarisnr 168. Onder nr 169 is geplaatst de reactie van Honig op een enquête van het hoofdbestuur van de OD. = CAD, Doc OD, doos 34, nr A 95A.

³⁸ Deze organisatie, opgericht direct na de demobilisatie, had tot doel werk te verschaffen aan de gedemobiliseerde militairen.

³⁹ AVR, inventarisnr 172, *Mevr. Baumhauer-Ribbink, Levensbeschrijving en terugblik.* Het originele stuk berust bij het NIOD.

spanningen die tussen hemzelf en Honig enerzijds, en ene Andries Lenstra anderzijds ontstonden.⁴⁰ Deze Lenstra zullen we nog tegenkomen! Honig vertrok weer naar Harderwijk. Daar richtte hij een eigen onderduikerskamp in, ‘in de niet gebruikte eendenkooien aan de Parallelweg’. Hij regelde bonkaarten, persoonsbewijzen en stamkaarten. Langzamerhand groeide zijn kring van medewerkers. Onder hen noemt hij ook Wim.⁴¹ Iets van wat Wim daar beleefd heeft, vinden we terug in de brief aan Nel van 5 december 1943 die we al eerder tegenkwamen.⁴² Deze brief begint met de opdracht eerst het poststempel te vernietigen, en daarna de brief. De brief is clandestien geschreven, en tegen alle regels in was hij per post verzonden. Opnieuw gaf Nel geen gehoor aan de opdracht alles te vernietigen. Uit de brief blijkt dat Wim met een man of tien ondergedoken zat. ‘Alles gaat hier nog zo’n beetje op soldatenmanier.’ Wim had ’s ochtends preekgelezen en vertelde over een wandeling in de bossen. Verder vroeg hij om shag en beloofde hij binnenkort een keer te komen. Dat zou in ieder geval ’s avonds zijn. Het is, gezien andere gegevens, duidelijk dat deze brief geschreven is vanuit de onderduik op de Veluwe. We kunnen er gevoeglijk vanuit gaan dat Wim in ieder geval op 5 december 1943 nog in de eendenkooi verbleef. Van verzetsactiviteiten wordt niets vernomen, maar dat wekt geen verwondering. Het schrijven van een brief was op zich al een zaak die veel risico met zich mee bracht, de verzending per post eveneens. Laat staan dat er informatie wordt gegeven over illegale praktijken! En daar moeten we toch aan denken.

Wim vermeldt in zijn verzetsverklaring van 1973 dat hij na enige tijd in de eendenkooi gezeten te hebben, ingezet werd voor de uitbouw van de OD in dat gebied. Honig vermeldt op een enquêteformulier van het hoofdkantoor van de OD dat hij zich naast de organisatie van de OD bezighield met het onderduikerswerk. Ook daar werd Wim bij betrokken. Waarschijnlijk maakte hij daarbij gebruik van valse papieren. In Wims nalatenschap vinden we namelijk een verklaring van het Bedrijfschap voor Tuinbouwzaden van 12 augustus 1943, dat Wim voor het Rijksbureau Voedselvoorziening in Oorlogstijd werkzaam was (sedert 1 april 1937) en dat het om die reden voor hem noodzakelijk was zich te bevinden in de provincies Gelderland, Overijssel, Drenthe, Friesland en Groningen. Dit was, naar ik aanneem, zijn dekmantel. Daaruit kunnen we opmaken dat hij al in de late zomer van 1943 actief in Nunspeet en omstreken was. De uitvalsbasis was in eerste instantie de eendenkooi van Honig. Voor

⁴⁰ AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H.von Baumhauer* Dit stuk berust bij het NIOD.

⁴¹ Ik heb twee stukken kunnen opsporen waarin Honig over zijn activiteiten spreekt. Ze berusten bij het Centraal Archieven Depot van het Ministerie van Defensie. Kopieën zijn aan het AVR toegevoegd onder nr 168, Majoor J.M. Honig, *Verslag van den Districtscommandant III (Noord-Veluwe). Eerste deel*. Onder nummer 169 is in het AVR een kopie opgenomen van een Enquête die de BS na de oorlog aan alle districtcommandanten had verstuurd. Ook Honig reageerde.

⁴² AVR, inventarisnr 52, *Brieven van W.van Rees (1943)*

zijn verzetswerk maakte hij gebruik van de schuilnaam Willem van Leeuwen.⁴³

In juni 1944 raakte Honig weer betrokken bij het werk van Von Baumhauer.⁴⁴ Opnieuw werd een onderduikerskamp in gebruik genomen. Daar verbleven o.a. mevrouw Kruls, die we later nog tegen zullen komen, en Wim van Rees, ‘onderofficier District III’. Vanaf 1 september 1944, dus de dag na zijn bruiloft, stond Wim in Nunspeet ingeschreven als bewoner van het boven genoemde pand aan de Harderwijkerweg. Hij raakte steeds dieper in het verzet verzeild.

Onder de identiteitspapieren van Wim bevindt zich een benoemingsbrief van 13 september 1944 waarin Wim wordt aangesteld tot veldwachter te Ermelo.⁴⁵ Dit bood hem natuurlijk veel mogelijkheden zich op onwaarschijnlijke plaatsen en tijden op straat te bevinden. Hij was ‘befugt, bei Nachtzeit die Strasse zu betreten’, aldus de aantekening op deze Ausweis. Te Ermelo werkte hij samen met E. Dekker, de ‘goede’ politieman van Ermelo, ‘een van onze beste mensen’⁴⁶. Daar maakte hij ongetwijfeld ook kennis met Berend Dijkman (schuilnaam Piet van de Veluwe) die eveneens te Ermelo bij de politie werkzaam was, en die we straks nog zullen tegenkomen. Het bood hem in ieder geval de gelegenheid zich te oriënteren op de verhoudingen binnen de Ermelose politie. Wie was er te vertrouwen, wie niet?

Uit diezelfde tijd dateert een Ausweis voor het ‘Sperrgebiet’ rond Den Helder.⁴⁷ Omdat Honig meldt dat hij betrokken was bij de verspreiding van voedselbonnen in Den Helder ligt het voor de hand dat Wim daarbij werd ingeschakeld.

2. De mislukte bevrijding van Abraham en Eva Beem uit Westerbork.

Behalve van de zijde der Duitsers dreigde er voor de verzetsmensen voortdurend het gevaar van verraad. Soms ging het daarbij om gevangen genomen verzetsmensen die doorsloegen. In feite hielden de verzetsmensen er altijd rekening mee dat een gevangen genomen kameraad zou kunnen doorslaan. Maar ook als er geen sprake was van arrestaties, was men als verzetsmensen aan elkaar overgeleverd. Men wist in het

---

⁴³ Hiervan is geen vals persoonsbewijs bewaard gebleven. Een ander identiteitsbewijs met zijn foto erop staat op naam van Roelf Dirk Camphuys, geboren 20 april 1903 te Eindhoven. Beroep: opzichter Provinciale Waterstaat. Zie AVR, inventarisnr 2, *Identiteitspapieren WO II*.

⁴⁴ Zie Honigs *Verslag van den Districts Commandant*, AVR, inventarisnr 168.

⁴⁵ AVR, inventarisnr 2, *Identiteitspapieren WO II*. Het stuk is gedateerd 13 september 1944. Sinds de reorganisatie van de politie in 1943 werden politie-agenten gerekend tot de Marechaussee. Ermelo viel onder het gewest Arnhem. Het is dan ook een Arnhemse commandant die het stuk getekend heeft. Zie ook De Keizer, *Putten*, 57.

⁴⁶ Eigen verzetsverklaring 1973, Bijlage 5.

⁴⁷ AVR, inventarisnr 3, *Reisdocumenten WO II*. Het stuk is gedateerd 31 april 1944, en in het najaar van 1944 opnieuw afgestempeld.

algemeen weinig van elkaar, en je moest er maar op vertrouwen dat de ander werkelijk betrouwbaar was. Dat was echter niet altijd het geval. Een goed voorbeeld hiervan is een mislukte actie ten behoeve van twee Joodse kinderen in Westerbork waarbij Wim een rol heeft gespeeld. Na de oorlog werd hiernaar een onderzoek ingesteld, omdat sommige betrokkenen de zaak niet helemaal vertrouwden. In 1946 startte het onderzoek, dat een jaar later tot enkele opvallende conclusies zou leiden. Aan de hand van de opgemaakte rapporten kom ik tot de volgende reconstructie.⁴⁸

In het najaar van 1942 namen Herman en Anna Maria Hillebrand uit Ermelo twee onderduikers in huis. Het betrof Bram (geb 1932) en Eva Beem (geb.1934), de kinderen van Hartog Beem, leraar Duits te Leeuwaren, en zijn vrouw Rosetta Kannewasser. Als Jan en Lili de Witt gingen ze vanaf september 1943 gewoon naar school. Ze hebben het daar, blijkens de brieven die ze aan hun ouders schreven, goed naar hun zin gehad.⁴⁹ Eind februari 1944 verschenen er 's nachts plotseling vier Nederlandse mannen van de marechaussee en de politie aan de deur. Er moet verraad zijn gepleegd, maar door wie is nooit duidelijk geworden. De bewoners werden van hun bed gelicht. De kinderen riepen huilend dat ze geen Joden waren, maar de mannen dwongen Bram zich te ontkleden en zagen toen dat hij besneden was. De inwonende tante van Hillebrand, Janke Kielstra, schreef na de oorlog aan de ouders: 'Was Jan (Bram) niet besneden geweest, dan had ik hem eruit gelogen, maar dat deed de deur dicht.' Het valt nauwelijks na te voelen hoe diep deze opmerking een gelovige Jood geraakt moet hebben. Het teken van het Verbond dat tot een teken des doods wordt! De kinderen werden gevangen genomen en naar Westerbork getransporteerd.

Zelf werd Janke Kielstra naar Arnhem gestuurd, maar na enkele weken vrijgelaten. Tijdens haar verblijf in de gevangenis ontmoette zij iemand uit Nunspeet, die haar verzocht de groeten aan haar familie aldaar over te brengen. In Nunspeet bij de betreffende familie gekomen, trof ze majoor Honig. Ze vroeg hem of er geen mogelijkheid zou zijn die kinderen uit Westerbork te bevrijden. 'Ik zou er wel drieduizend gulden voor over hebben', had ze volgens Honig gezegd. Deze raadpleegde Wim over een eventuele bevrijdingsactie.

---

⁴⁸ De rapporten over deze zaak berusten bij het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging onder nr CABR 88.556 en CABR 89.596.

⁴⁹ Het betrof Abraham en Eva Beem. Abraham was op 13 juni 1934 te Leeuwaren geboren als zoon van de onderwijzer Hartog Beem en diens vrouw Rosette. Te Ermelo ging hij door het leven als Jan de Witt. Zijn zusje Eva was op 21 mei 1932 geboren. Ik vond hun namen behalve in de politie rapporten ook op het internet, <http://www.wiesenthal.com/mot/children/beva.cfm>, en <http://www.museumoftolerance.com/mot/children/abraham.cfm>. De journalist Teake Zijlstra heeft hierover reeds in 1988 geschreven in de Leeuwarder Courant van 30 april. Een copie is opgenomen in het AVR, onder nr 158, *Krantenknipsels over Westerbork e.a.*

Toevallig had Wim kort te voren ten huize van ds Van Dijken kennis gemaakt met ene Henk van den Broek uit Haarlem, die daar een onderduiker kwam afleveren. Van den Broek vertelde dat hij contacten had met iemand, die op zijn beurt weer contacten had met de bewakers van de Nederlandse concentratiekampen. Toen Honig dan ook de twee Joodse kinderen te Westerbork ter sprake bracht, moest Wim gelijk aan het verhaal van Van den Broek denken. In overleg met Honig nam hij contact op met Van den Broek. Deze stelde de zaak aan de orde toen de hem 'onbekende LO man met de contacten' hem kwam opzoeken, en ze besloten actie te ondernemen. Eerst moesten de financiën geregeld worden, en Wim bezocht daartoe, met Honig, mevrouw Kielstra, die het geld leende van een bevriende eendenfokker.⁵⁰

Ter voorbereiding ondernamen Wim, Van den Broek en de onbekende een reis naar Assen, waar Van den Broek en de onbekende een ontmoeting hadden met een Nederlandse marechaussee die de zaken zou regelen. Wim zelf werd buiten de onderhandelingen gehouden. Van den Broek vertelde Wim achteraf dat hij de 3000 gulden had overgedragen, maar dat er nog eens 1000 gulden op tafel moest komen omdat de bewaking inmiddels was uitgebreid. Onverrichter zake togen ze huiswaarts, en Wim regelde de laatste 1000 gulden. Een week later waren ze weer in Assen en werden er afspraken voor de bevrijding gemaakt. Ook nu weer werd Wim buiten het overleg met genoemde marechaussee gehouden. Afgesproken werd dat de bevrijding van de kinderen een week later zou plaatsvinden. De dag van de bevrijding zochten opnieuw alleen Van den Broek en de onbekende contact met de marechaussee, Wim achterlatend in het hotel waar ze logeerden. Bij terugkomst rapporteerden ze aan Wim dat de kinderen inmiddels naar Duitsland waren getransporteerd.

Tot zover het eerste deel van dit verhaal, dat getuigt van de grote moed waarover Wim beschikte. Het is nogal wat om je in het hol van de leeuw te begeven! Het tweede dat opvalt is het grote risico dat hij nam door in zee te gaan met Van den Broek, die hij nauwelijks kende, en een 'onbekende'. En als derde valt op dat hij, die de geldzaken had geregeld, buiten de eigenlijke transactie werd gehouden. Dat zou hem opbreken!

Na terugkomst in het hotel stelde Van den Broek aan Wim voor mevrouw Kielstra te melden dat de ontsnapping was mislukt. Ze zouden haar vertellen dat de kinderen weliswaar buiten het kamp waren aangekomen, maar voor het instappen in de auto in paniek waren geraakt en daarmee de aandacht van andere, niet-omgekochte bewakers

---

⁵⁰ Dhr Van den Born uit Ermelo, waar Wim enige tijd ondergedoken was geweest. Deze was waarschijnlijk ook de financier van het onderduikerswerk van Honig. Zie AVR, inventarisnr 168Majoor J.M. Honig, *Verslag van den Districtscommandant III (Noord-Veluwe). Eerste deel.*, waar Honig ene E. van de Born te Tonsel noemt als degene die hem vanaf 1943 totaal fl 9000,- ter beschikking had gesteld.

hadden getrokken. Ze waren gedwongen geweest de kinderen achter te laten. De 1000 gulden die nog niet uitbetaald was, verdeelden ze onder elkaar.

De eerste vraag die rijst is, waarom ze niet gewoon de waarheid aan mevrouw Kielstra vertelden. Dat zou later blijken: Van den Broek had nooit enige cent aan wie dan ook uitbetaald en wenste die drieduizend gulden voor zichzelf te houden: hij zat financieel aan de grond. De waarheid vertellen zou betekenen dat hij dat geld moest teruggeven. Immers, nu de bewakers de kinderen niet vrij hadden gelaten omdat ze niet meer in Westerbork waren, viel er ook niets te betalen voor hun diensten. Hij had er dus alle belang bij een verzonnen verhaal de wereld in te zenden. Overigens was het ‘slimmer’ geweest mevrouw Kielstra te melden dat de kinderen na de eerste ontmoeting met de wachtposten naar Duitsland waren getransporteerd, maar dat de 3000,- toen al waren betaald. Kennelijk wilde hij dat niet omdat hij ook de rest van het losgeld wilde hebben.

De tweede vraag is, waarom Wim met dit voorstel meegegaan is. In dit kader wijs ik erop dat Van den Broek de motor van deze actie is geweest: hij had de contacten, hij had de plannen bedacht, hij was betrokken bij de eigenlijke afwikkeling daarvan, van hem kwam het voorstel mevrouw Kielstra niet de waarheid te vertellen, hij had de grote financiële problemen. Wim had slechts een bemiddelende rol gespeeld. Kortom, de leiding lag in handen van Van den Broek, die er bij Wim (zoals nog zal blijken) zeer goed op stond. Wim was bovendien in de minderheid, en hij was veel jonger dan Van den Broek (geboren in 1905). Het lijkt erop dat hij binnen het driemanschap weinig of niets te vertellen heeft gehad. Overigens heeft hij het resterende geld, fl 350,- niet ten eigen bate uitgegeven. Mevr. Van den Broek getuigde later dat toen haar man enige maanden later door de SD was opgepakt, hij haar 350,- gulden had overhandigd en ook daarna goed voor haar had gezorgd. De vrouw van een opgepakte verzetskamerad laat je niet in de steek!

Voor de politiemann die de zaak na de oorlog onderzocht en voor zijn superieur was de zaak duidelijk: Van den Broek had misbruik gemaakt van het goede vertrouwen van Wim. Het onderzoek naar de rol van Wim werd dan ook ⁵¹ gestaakt. Wim was volkomen ter goeder trouw geweest en was door Van den Broek bij een vies zaakje betrokken.

Hoe vies het zaakje van Van den Broek was, is nooit helemaal opgehelderd. De POD (Politieke Opsporings Dienst) had het sterke vermoeden dat Van den Broek niet alles vertelde wat hij wist. De naam van de zogenaamde onbekende kon hij zich niet herinneren, wel had zijn vrouw vernomen dat deze bij een vuurgevecht met de SD was

---

⁵¹ Later werd deze conclusie door de Stichting 40-45 overgenomen. AVR, inventarisnr 166, Dossier Van Rees, Stichting 40-45, 1973. In een brief aan het stichtingsbestuur van L. Scheepstra, d.d. 2 oktober 1973, die de zaak opnieuw had bekeken in verband met de pensioenaanvraag.

doodgeschoten. Van den Broek vertelde bovendien dat de SD hem na zijn arrestatie een foto had laten zien van Wim, en blijkbaar van een deel van zijn verzetsactiviteiten op de hoogte was geweest. Met andere woorden: Van den Broek deed het voorkomen alsof hij door een spion was ⁵²bedrogen. Hoewel er niet bij voorbaat aan deze mededelingen getwijfeld hoeft te worden, blijft het feit dat Van den Broek 4000,- ontvreemd heeft, en later, via Wim, bij mevrouw Kielstra ruim 400,- declareerde voor de gemaakte onkosten. De nota's waren opgesteld door Van den Broek: niet door de hotelhouder, het bedrag was belachelijk hoog. De politie-ambtenaar betwijfelde dan ook of Van den Broek niet meer wist dan hij kwijt wilde.

Het geheel getuigt, zoals ik reeds opmerkte, van de grote moed die Wim heeft betoond, maar ook van andere risico's dan die waaraan hij zelf waarschijnlijk ooit heeft gedacht. Namelijk dat hij door mede verzetsmensen wel eens bedrogen zou kunnen worden. De relatie met de familie Van den Broek werd verbroken.

In dit verband wijs ik erop dat zowel Elly van den Brugge als Trude van Rees het verhaal kenden dat Wim naar Westerbork was geweest om gevangenen te bevrijden. Trude meende dat het daarbij om de bevrijding van haar moeder ging, maar dat is onwaarschijnlijk omdat Wim niet wist waar zij verbleef.⁵³ Dit laat overigens de mogelijkheid open dat Wim eerder of later soortgelijke pogingen heeft ondernomen om gevangenen te bevrijden.

3. Het Pasopkamp

In 1943 begon de boven reeds genoemde mr. E.H. von Baumhauer aan de bouw van een onderduikerskamp in de buurt van Vierhouten.⁵⁴ Deze Amsterdamse advocaat was voor de oorlog vaak in Duitsland geweest en was er al vroeg van doordrongen dat wat daar gebeurde ook ons zou kunnen gebeuren. Zijn angstige vermoedens werden bewaarheid. Vanaf 1942 werden de Joden opgeroepen zich te melden om naar 'werkkampen' in Duitsland te gaan, en steeds meer Nederlanders werden opgeroepen voor de 'Arbeitseinsatz'. Omdat zijn advocatenpraktijk in Amsterdam hem steeds minder te doen gaf, verhuisde Von Baumhauer met zijn gezin naar Vierhouten.

---

⁵² Ook mevr. Van den Broek en Wim hadden overigens opgemerkt dat ze de man niet helemaal vertrouwden. Wim vond zijn opsnijden over zijn verzetsdaden toch enigszins verdacht.

⁵³ Zie hieronder.

⁵⁴ A. Visser, *Het verscholen dorp. Verzet en onderduikers op de Veluwe* (Wezep 2000=5e druk) 128

Sommige van zijn vroegere klanten bood hij aan bij hem onder te duiken. Omdat het te gevaarlijk werd - de Duitsers stonden verscheidene keren op de stoep zonder iemand te vinden - en de stroom vluchtelingen toenam, bezon hij zich op andere mogelijkheden vluchtelingen onder te brengen. Eerst huurde hij ergens een huisje, later werden er in het bos hutten gebouwd en houten huisjes neergezet. Een en ander kreeg tussen mei en november 1943 zijn vorm, georganiseerd en gefinancierd door de welgestelde Von Baumhauer. Er kwamen steeds meer mensen, en er kwamen meer helpers. Daarmee namen ook de spanningen in het kamp toe. Honig, medewerker van het eerste uur, verliet in september 1943 het kamp en ging zijn eigen gang. Maar Honig was niet de enige die botste met de 'jongelui'. Ook de Boem (schuilnaam van Von Baumhauer) botste met hen, in het bijzonder met Andries Lenstra. Tussen beiden ontstonden problemen, die tot ver na de oorlog werden uitgevochten. 'Zijn wil moest altijd gebeuren', zo typeerde Lenstra Von Baumhauer nog in 1975.⁵⁵ Het kwam tot een heftige botsing, waarbij Lenstra dreigde Von Baumhauer te liquideren als deze zich niet terugtrok.⁵⁶ De concrete aanleiding voor dit conflict is niet bekend. In het algemeen geldt dat Von Baumhauer vond dat de jonge mensen vaak te onvoorzichtig waren. Bovendien hielden de jongeren zich bezig met militante verzetsacties. Zo ook Lenstra. De Boem was daar tegen. Althans, tegen de vermenging van de verschillende vormen van verzet. Als ze gepakt zouden worden en zouden doorslaan, zouden ook de Joden opgepakt worden. Later zou deze scheiding van activiteiten één van de voorschriften van de geallieerden worden.⁵⁷

Na dit conflict trok Von Baumhauer zich terug uit de leiding van het verscholen dorp. Hij ging zijn eigen gang. Op de achtergrond bleef hij aanwezig, als financier, en enkele keren als organisator. Dat zijn zorg over de onvoorzichtigheid van de 'jongeren' niet helemaal ten onrechte was, bleek toen Lenstra opdracht gaf een film te maken van het leven in het kamp. De film werd bij een huiszoeking ontdekt. Gewaarschuwd door een 'goede' politieman, werd het hele kamp ontruimd uit angst dat de Duitsers het zouden vinden. Niemand, aldus Honig, durfde die taak - de organisatie van de ontruiming - op zich te nemen. Von Baumhauer en hij zelf hebben zich toen van die taak gekwet.⁵⁸ Ook nu weer werd Lenstra node gemist: hij was in grote haast naar Amsterdam vertrokken.⁵⁹ Omdat een naïeve Duitser de nog niet ontwikkelde film tegen het licht hield, liep een en ander met een sisser af. Het zegt wel iets over de

---

⁵⁵ Lenstra gaf in 1975 uitvoerig commentaar op een manuscript van De Jong waarin het onderduikerskamp aan de orde kwam. (NIOD). Een kopie van dit stuk is in het AVR opgenomen onder nummer 170, *A.M. Lenstra aan L.de Jong*.

⁵⁶ AVR, inventarisnr 170, *Lenstra aan De Jong*, blz 1.

⁵⁷ Schulten, *De Ordedienst*, 288.

⁵⁸ *Verslag van den Districts Commandant*, AVR, inventarisnr 168.

⁵⁹ AVR, inventarisnr 172, *Mevr. Baumhauer-Ribbink, Levensbeschrijving en terugblik*

onervarenheid van de jongere verzetsmensen en het gelijk van Von Baumhauer.

Uiteindelijk werd het kamp toch ontdekt, niet door verraad, niet door een stommiteit, maar door stom toeval. Twee Duitse soldaten waren op wilde zwijnenjacht en stootten toevallig op een jonge bewoner van het kamp. In de tijd dat ze hulp gingen halen, konden de bewoners ontvluchten. Van de 80 onderduikers werden er slechts 8 gepakt. Ze werden stante pede doodgeschoten. De anderen zwierven door de bossen. Lenstra was in geen velden of wegen te vinden⁶⁰, Von Baumhauer ging zelf op zoek naar de vluchtelingen. Ook Wim, zo getuigt de ‘goede’ politieman Dekker (zie bijlage 6), heeft zich zeer beijverd om de vluchtelingen op te sporen en op een nieuw adres onder te brengen.

Na de oorlog werd het conflict tussen Lenstra en Von Baumhauer verder uitgevochten. Reeds kort na de bevrijding, aldus Von Baumhauer, had Lenstra zijn eigen rol in de pers breed uitgemeten en die van anderen verkleind.⁶¹ Maar tijdens de oorlog had hij door zijn roekeloosheid velen in gevaar gebracht. De animositeit was wederzijds en ging zelfs zo ver dat Lenstra Von Baumhauer in het genoemde schrijven aan De Jong betichtte van oplichting.⁶² Mede op grond van de toonzetting van dit stuk⁶³ heb ik aan D. Baas, die een uitgebreid onderzoek naar het verzet in Nunspeet bijna heeft afgerond, de vraag voorgelegd of Lenstra inderdaad niet, zoals Von Baumhauer stelde, zijn eigen rol te breed heeft uitgemeten. Baas is van mening dat dit inderdaad het geval is geweest.

Een andere belangrijke figuur voor het ondergrondse dorp was Opa Bakker. Dit was een gepensioneerde spoorwegbeambte, die net als de Boem al in een vroeg stadium onderduikers verborg. Ook bij hem ging het bijna een keer bijna fout, en ook hij bedacht een plan om ergens een hut in de bossen te zetten en zijn onderduikers daar onder te brengen. In die tijd kwam hij Von Baumhauer tegen. Ze besloten te gaan samenwerken. Opa Bakker en zijn vrouw, tante Cor, waren vaak in het kamp om met de mensen te praten en te bemoedigen, en ze zorgden voor eten. Hoe belangrijk hun bezoeken waren, blijkt wel uit wat een van de bewoners later schreef: ‘Een verkwikking was de zondag. Dan kwamen Opa en tante Cor het kamp bezoeken, dronken een kop koffie, snoepten daar een stukje pudding mee, brachten het laatste nieuws en de laatste kranten mee en bespraken de klachten en de wensen die er mochten zijn. Die beide

⁶⁰ Zo Honing, *Verslag van den Districts Commandant*, AVR, inventarisnummer 168.

⁶¹ In een terugblik van Von Baumhauer die op het Niod berust. Een copie daarvan in het AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H. von Baumhauer*.

⁶² AVR, inventarisnr 170, *Lenstra aan De Jong*, blz 1. Het betreft een aanvraag voor vergoeding van de door Von Baumhauer gemaakte kosten gedurende de oorlog.

⁶³ AVR, inventarisnr 170, *Lenstra aan De Jong*, blz 1, ‘ongeveer 250 mensen die ik verzorgde’.

mensen, dat waren juweeltjes van karakter. Hoewel ze veel en gevaarlijk werk dezen, daar spraken ze nooit over.⁶⁴

Ik kom nog even terug op Von Baumhauers weerstand tegen het gewapend verzet. Hij kon natuurlijk wel stellen dat gewapend verzet niet zinvol was, en terecht waarschuwde hij er voor dat ‘zijn’ mensen zich daarmee niet zouden inlaten. Maar onderduikorganisaties en verzet hadden elkaar nodig. De verzetsmensen hadden behoefte aan schuilplaatsen voor hun eigen mensen. De eersten hadden voedsel en voedselbonnen nodig. Die kregen ze van het verzet. Daarbij waren Wim en Nel beiden betrokken. Corrie Ton vertelde dat ze vaak hielp met voedselbonnen uitknippen. Hoe ze aan die bonnen kwamen, vertelt het verhaal niet, maar dat laat zich raden. Op een enquêteformulier t.b.v. zijn pensioenaanvraag heeft Wim ingevuld dat hij geld en bonnen van Majoor Honig kreeg.⁶⁵ Deze was, zoals ik boven al aangaf, druk bezig met de voedselvoorziening van allerlei onderduikers. In een verklaring t.b.v. de pensioenaanvraag door Oetse van Helden, meldt Wim dat deze regelmatig met bonnen bij hem aan kwam, die ‘voor mijn gevoel afkomstig moesten zijn van een of andere regelmatige diefstal op een of ander distributiekantoor’.⁶⁶ Daarnaar vragen deed hij natuurlijk niet. Hoe minder je wist, hoe beter.

---

⁶⁴ De Jong, *Het Koninkrijk*, dl 7, 460. De blz 458-462 zijn aan het Pasopkamp gewijd. De Jong heeft zich in (te) sterke mate laten leiden door de weergave van Lenstra.

⁶⁵ AVR, inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973*.

⁶⁶ AVR, inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973*.

IV. ILLEGAAL WERK IN NUNSPEET VANAF SEPTEMBER 1944

In 1944 kwam er andere leiding op de Veluwe, namelijk Piet Dijkman, namens het R.V.V., die het meeste werk en de organisatie benutte voor uitbreiding van al het illegale werk in dit gebied. Dit gaf met de plaatselijke commandanten nog wel eens de nodige moeilijkheden, omdat bleek dat de zorgvuldigheid en voorzichtigheid zoals die onder de O.D. was, in het R.V.V. verband wel eens geheel zoek was. Vandaar ook misschien later de golf van arrestaties die door ons werkteerein liep. Ik was toen in Nunspeet woonachtig, en mijn adres werd gebruikt als rustplaats en contactadres voor de koeriers met de R.V.V.post van West naar Oost/Noord.

1. Algemeen

Zoals gezegd werd er in september 1944 hard gewerkt aan de samensmelting van de verschillende verzetsgroepen. Met de toenemende activiteit van de geallieerden in Nederland was samenwerking en coördinatie van groot belang. Dat ging niet vanzelf en niet zonder strubbelingen. De groepen deden verschillend werk en hadden een verschillende achtergrond. Een van de groepen, de RVV bestond vooral uit communisten. Anderen waren daar bang voor. Uit de genoemde schets van Honig blijkt dat ook de onderhandelingen op de Veluwe niet soepel verliepen. B. Dijkman (schuilnaam Piet van de Veluwe) en J. Baars (schuilnaam De Jong) waren niet geporteerd van de OD, 'een oude sokkenboel, die pas later in actie kwam als de Duitsers weg waren. De OD was een verzameling van oud-officieren, die ons in 1940 de nederlaag hadden bezorgd etc.' Aldus Honig over deze spanningen. Toch werd zijn leiding aanvaard, en Piet van de Veluwe beloofde geen orders te zullen geven zonder Honigs voorkennis. Hij heeft zich daaraan echter niet gehouden, volgens Honig de directe oorzaak van de ramp bij Putten. Mijn indruk is dat Honig min of meer aan de kant werd geschoven. Zo zou hij zich er later over beklagen dat de RVV hem buiten de wapendroppings had gehouden en ook geen wapens ter beschikking van de OD stelde wanneer hij daarom verzocht. En toen hij na de bevrijding van de Veluwe voedseltransporten naar het Westen wilde organiseren, had RVV-commandant De Jong hem bedreigd met arrestatie.⁶⁷ In ieder geval, de feitelijke leiding van het verzet kwam bij Piet van de Veluwe te berusten. Niet iedereen was echter overtuigd van zijn leiderskwaliteiten. Honig stond in zijn aarzelende houding niet alleen. Een andere OD man, die kort na de oorlog veel materiaal over het verzet op de Veluwe heeft

---

⁶⁷ Honig in een enquête van het hoofdbestuur van de OD. = CAD, Doc OD, doos 34, nr A 95A.

verzameld, Th.A. Boeree, heeft uitvoerig betoogd hoe verkeerd het is geweest Dijkman te benoemen.⁶⁸ Deze miste daartoe de kwaliteiten. En een goede leider was onontbeerlijk, terwijl er mede als gevolg van de mislukte slag om Arnhem veel voor het verzet viel te doen. Gewonde of gevluchte soldaten moesten worden ondergebracht. En er waren in die tijd veel wapendroppings.⁶⁹

In zijn verzetsverklaring van 1973 en op het formulier dat bij de aanvraag voor het pensioen behoort, worden door Wim behalve Honig nog een aantal andere namen genoemd met wie hij heeft samengewerkt: Opa Bakker, die met zijn vrouw en Von Baumhauer van zo grote betekenis is geweest voor de onderduikers op de Veluwe; Piet IJzerman, directeur van een verffabriek. Omdat hij aan de Duitsers moest leveren, werd het bedrijf met rust gelaten. Dat bood deze directeur de mogelijkheid zich met allerlei verzetsactiviteiten te bemoeien. Ook noemt hij Dirk Vierhout, die met zijn vrachtwagen veel hand en spandiensten aan het verzet verleende. Verder is er sprake van Van Geen, de zoon van de burgemeester van Putten⁷⁰, en enkele anderen die mij onbekend zijn gebleven: 2 broers Schaftenaar, Formenooy. W. Bolhuis, Van der Top en Van der Born.⁷¹

Wim heeft zich behalve met de OD ook met de RVV bemoeid. In het meermalen genoemde enquêteformulier van de Stichting 40-45 noemt hij deze bemoeienissen, en in het Archief Van Rees bevinden zich enkele briefjes, waaronder zowel een van De Jong als een van Piet van de Veluwe. Had Honig aarzelingen bij gewelddadige acties, Wim had dat blijkbaar niet. Wims huis was bovendien een koerierspunt, waar de koeriers van de RVV konden uitrusten. In de nalatenschap van Wim bevindt zich een instructie die afkomstig is van 'Piet van de Veluwe'. Het geeft een beeld van wat er zoal van de verzetsmensen werd verwacht. Het is gedateerd 7 september, twee dagen na Dolle Dinsdag.

Instructie

R.V. 7/9

---

⁶⁸ Niod, Archief Boeree, opgenomen in de 'documentatie Putten'.

⁶⁹ De Keizer, *Putten*, 193-194.

⁷⁰ Rondom hem bestond in Putten een verzetsgroep. Zie De Keizer, *Putten*, reg.i.v. Deze mededeling is de enige waaruit blijkt dat Wim contacten had met andere verzetsgroepen in de buurt. Mogelijkerwijze verliep dit contact via Piet van de Veluwe, onder wiens gezag Putten viel. Van Geen stond met hem in contact, zie De Keizer, *Putten*, 196.

⁷¹ Enqueteformulier, inventarisnr 8, *Aanvraag bijzonder pensioen 1973*. Van der Born is waarschijnlijk de reeds genoemde eendenfokker.

1. Bij dezen draag ik U op de vernieling van interlocale telefoonkabels stop te zetten.
2. Wegen en spoorwegen moeten krachtiger worden aangepakt, daar momenteel veel Duitse troepen naar het westen trekken.
3. Ik verleen U hierbij volmacht om rechtstreeks tegen de Duitse troepen op te treden. Zoodra meer machine-pistolen zijn gekomen, kunnen zwak bezette kazernes, stafkwartieren, ordonnansen, e.d. worden aangevallen.
4. Getracht moet worden de beschikking over auto's te krijgen. Deze kunnen worden gevorderd of op de Duitsers veroverd. In het eerste geval wordt de auto na gebruik teruggegeven, of indien de auto is verloren gegaan, betaald. Hiervoor kunnen alleen door de Kring-commandanten bewijzen worden afgegeven.
5. Er moeten schuilplaatsen worden gezocht, waar gevangen genomen Duitse militairen ondergebracht kunnen worden. Duitse militairen die zich overgeven, mogen niet worden gedood. De DC

2. Orde en rust na Dolle Dinsdag

Na de bevrijding van Antwerpen op dinsdag 5 september 1944 zonden de BBC en Radio Oranje optimistische berichten uit. Ook waren er plotseling geruchten over de aantocht van de geallieerden. De bevolking maakte zich op om de bevrijders te verwelkomen. Sommige illegale kranten brachten een bevrijdingsnummer uit. De Duitsers grepen niet in. Veel Duitse soldaten sloegen zelfs op de vlucht. En met speciale treinen vertrokken 60.000 NSB'ers hals over kop naar Duitsland. Op 6 september bleek alles een vergissing. Toch werden na Dolle Dinsdag nogal wat Duitse soldaten gevangen genomen of opgevangen (deserteurs). Hier lag een taak voor de OD. Von Baumhauer vertelt: 'Als juridisch adviseur en rechterhand van majoor Honig, Commandant OD, District N.W. Veluwe (Putten, Apeldoorn en Hattem) was ik met een door Van Rees bestuurde auto na Dolle Dinsdag, alle posten, toen gecombineerd met KP organisatie, langs geweest om betrouwbaarheid van arrestantenlijsten te controleren en te verzamelen. Zo leerde ik ook Piet van de Veluwe kennen.'⁷²

3. Wapens

Met de naderende komst van de geallieerden was er in toenemende mate behoefte aan wapens. Ook daar was Wim bij betrokken. Zo bevindt zich een in zijn nalatenschap een

---

⁷² AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H.von Baumhauer*.

briefje van Piet van de Veluwe hierover. ‘Wil zoo spoedig mogelijk de drie geweren laten halen. Ze komen vanmorgen bij mij. U kunt ook 30 handgranaten laten halen.’⁷³ Corrie Ton vertelde dat zich in de tuin van huize Landrust een wapendepot bevond. Dit verhaal wordt bevestigd door Von Baumhauer, die meldt dat Nel bij haar verhoor geconfronteerd werd met een KP man die juist de dag ervoor een lading wapens en munitie was komen afleveren. ‘Ondanks mishandeling sloeg ze niet door.’

In deze tijd lijkt het verhaal te passen dat Elly van der Brugge vertelde. Toen Wim een keer onverwacht bij hen voor de deur stond, en het kind vol enthousiasme op zijn schoot sprong, verstijfde hij, en zei tegen zijn zuster: ‘Jo, haal dat kind van me af’. Toen die haar dochter op had gepakt, liet hij zien dat hij om zijn lichaam allerlei handgranaten bij zich had. Hij was toen op de vlucht voor de Duitsers. ‘Het was een lefgozer’, zei ze. ‘Een man met veel bravoure.’ Dat laatste is ook mijn indruk.

4.Spoorlijnen

Zoals uit de instructie blijkt, had het verzet de opdracht gekregen de spoorlijnen te saboteren. Blijkens het getuigenis van Dekker heeft Wim hier een grote rol in gespeeld.⁷⁴ Overigens was niet iedereen hiermee gelukkig. ‘Gewone’ burgers werden vaak opgetrommeld om de zaak te repareren, een enkele keer werden er ook represailles genomen.

5. Het Ronde Huis

Tenslotte is daar de opdracht schuilplaatsen te zoeken waar gevangenen genomen Duitsers zouden kunnen worden bewaakt. Ook hier was Wim bij betrokken, in het bijzonder bij wat bekend is geworden als het drama van het Ronde Huis. Daar werden Duitsers gevangenen gehouden, maar op 3 oktober 1944 vond er een overval door de SD plaats, waarbij gedeserteerde Duitse soldaten werden gearresteerd, door het verzet gearresteerde Duitsers werden bevrijd en hun bewakers werden opgepakt. Op basis van vier mij bekende bronnen probeer ik tot een beeld te komen van Wims rol bij deze gebeurtenis. Een van de oudste en meest betrouwbare bronnen van het verzet op de Veluwe zijn de verslagen die Th.A. Boeree kort na de oorlog samenstelde, op basis van

---

⁷³ AVR, inventarisnr. 43, *Correspondentie Ronde Huis e.a.* Ook uit het enqueteformulier blijkt dat hij van Dijkman wapens ontving. Zie AVR, inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973.*

⁷⁴ Zie Bijlage 6.

een grondig onderzoek.⁷⁵ Verder wordt de kwestie genoemd door Von Baumhauer en door Lenstra in documenten die zich op het NIOD bevinden, en in een document in het AVR.⁷⁶

Het Ronde Huis was een vakantiecentrum.⁷⁷ In de nabijheid daarvan had de Nederlandse Arbeids Dienst zijn tenten opgeslagen. Deze dienst, waarbij veel NSB'ers betrokken waren, was eind augustus/begin september ontmanteld, en de meeste medewerkers waren overgeplaatst naar de Duitse variant van deze organisatie, de Reichsarbeitsdienst. Er verbleven in het Ronde Huis in september 1944 volgens Boeree nog slechts 15 man. Zij stonden onder bevel van ene Van Zuidwijk, die op goede voet stond met de illegaliteit. Hij had toestemming gegeven het Ronde Huis te gebruiken voor het onderbrengen van gevangen genomen en gedeserteerde Duitse militairen.

Op zekere dag verscheen daar S.W. Geist, medewerker van de Reichsarbeitsdienst. Hij had opdracht enkele paarden en karren van de voormalige NAD naar Assen te brengen, maar moest de volgende dag eerst naar Bussum om nog enkele paarden op te halen. Tot zijn verbazing trof hij te Nunspeet enkele medewerkers van de NAD aan. Hij droeg Zuidwijk op deze te ontslaan. Na zijn vertrek informeerde Zuidwijk de illegaliteit, die het kamp nog enige tijd wilde blijven gebruiken, en zij kwamen overeen Geist bij zijn terugkeer gevangen te nemen. Boeree vermeldt geen reden voor dit besluit, maar wellicht vreesde de illegaliteit dat Geist in zijn rapport melding zou maken van de aanwezigheid van deze voormalige medewerkers van de NAD, en dat daarmee het Ronde Huis als gevangenis in gevaar zou komen.

Nadat Geist uit Bussum te Nunspeet was teruggekeerd en de volgende dag richting Assen wilde vertrekken, stonden in de stal twee burgers, die hem vroegen of hij weer naar Assen terugging. Toen hoorde hij achter zich het bevel: 'handen omhoog, je bent gearresteerd door het Nederlandse Ondergrondsche'. In het Ronde Huis werd hij verhoord door Pieter IJerman (schuilnaam: kapitein Staal), Andries Lenstra en de marechasse A. van Zuilichem uit Nunspeet. Deze besloten hem onder te brengen in een andere schuilplaats. Daar werd hij bewaakt door enkele onderduikers die daar verbleven. De bewaking was niet erg streng. In de nacht van 2 op 3 oktober wist Geist dan ook te ontsnappen. Hij lichtte de SD in, die daarop het Ronde Huis en het kamp van de NAD binnenviel. Daarbij werden onder meer drie bewakers van het Ronde Huis gearresteerd, en, in het verlengde van deze overval, ook de bekende Nunspeter Dirk Vierhout, die veel voor het Pasopkamp heeft gedaan. Tot zover de weergave van Boeree.

---

⁷⁵ AVR, inventarisnr 173, Boeree, *Het ronde huis*.

⁷⁶ Inventarisnr 169 en 170.

⁷⁷ Ik volg hier in eerste instantie Boeree.

Ook in de reeds meermalen genoemde schets van Von Baumhauer komt de kwestie van het Ronde Huis voor. Hij reageert daarmee op een nog niet door mij achterhaald rapport over deze zaak. Hij meldt dat de daarin weergegeven gang van zaken onjuist is en waarschijnlijk bedoeld was om de schuld elders neer te leggen. Blijkens het stuk van Von Baumhauer was het Wim geweest - die mede de organisatie van het Ronde Huis had geregeld - die dreigend met een revolver, Geist had gearresteerd. De zijns inziens slechte bewakers (waaronder Vierhout jr.) waren, nadat ze de ontsnapping van Geist hadden geconstateerd, bij hem langs gekomen, waarbij hij er achter kwam dat ze niemand hadden gewaarschuwd. Zelf kwam hij te laat om de Dirk Vierhout te redden. Ondertussen laat hij in datzelfde stuk zijn weerstand tegen het gewapend verzet duidelijk blijken. Bovendien, wat moest het verzet met zes paarden? Von Baumhauer zag hierin het begin van het einde van het Pasop kamp. Hetgeen als onjuist moet worden getypeerd: dat is bij toeval ontdekt.

Vele jaren later, in 1975, gaf genoemde Andries Lenstra commentaar op een manuscript van L. de Jong, naar ik aanneem dl. 7 van het *Koninkrijk der Nederlanden*, waarin over het Pasopkamp gesproken wordt. Daarin gaf hij tevens zijn visie op de gebeurtenissen uit oktober 1944.⁷⁸ Hij meldt dat hij, samen met Pieter IJzerman, omstreeks half september in het bos Geist arresteerde ‘vanwege zijn twee gevorderde wagens, drie paarden en een motorfiets’. Bovendien bezat hij enige wapens (die het verzet altijd te kort kwam). Het verhoor vond plaats in het Ronde Huis. ‘We namen het besluit hem te liquideren.’ Daartoe had hij echter toestemming nodig van de gewestelijke commandant van de BS. Deze gaf zijn fiat. Diens verbindingsofficier echter, ‘wiens benoeming tot districtscommandant door mij was getorpedeerd, wijzigde om ons dwars te zitten de boodschap in “bewaking tot het eind van de oorlog”’.⁷⁹ Om die reden had hij deze officier (groot-majoor) na de oorlog uit het leger laten ontslaan. Hij was een vriendje van Von Baumhauer, zodat ook dat weer kwaad bloed zette, aldus Lenstra.

Het is duidelijk dat volgens deze versie de grootste schuld van het oprollen van het Ronde Huis lag bij de verbindingsofficier die de liquidatie van Geist uit persoonlijke animositeit tegenhield. In de versies van Boeree en Von Baumhauer echter wordt de schuld daarvoor gelegd bij de bewakers van Geist. Von Baumhauer ging nog een stap verder en achtte de hele actie nutteloos.⁸⁰ Bovendien had hij uitdrukkelijk verboden ‘in zijn westelijk terrein’ gevangenen op te sluiten.⁸¹ In ieder geval, Lenstra veegt hier zijn eigen straatje schoon: hadden ze maar naar hem geluisterd en Geist geliquideerd!

---

⁷⁸ AVR, inventarisnr 170, *Lenstra aan De Jong*, blz 7 en 8.

⁷⁹ Ook elders op de Veluwe speelde dit dilemma, zie De Keizer, *Putten*, 203.

⁸⁰ AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H.von Baumhauer*, 5.

⁸¹ AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H.von Baumhauer*, 6.

Interessant is de verwijzing naar de verbindingsofficier. Uit de tekst lijkt te kunnen worden opgemaakt dat het hier om majoor Honig zou kunnen gaan. Deze was echter districtscommandant van de OD, en geen verbindingsofficier. Wim was zijn adjudant, en wordt door Honig verbindingsofficier tussen de OD en de RVV (de organisatie waarbij Lenstra was betrokken) genoemd.⁸² En omdat Wim nauw bij de arrestatie van Geist was betrokken, ligt het voor de hand dat Lenstra's geheugen hem hier in de steek laat. In dat geval heeft Wim, geheel conform de opdracht die hij ontvangen had, er voor gezorgd dat Geist niet werd geliquideerd. Dit is hem dus door Lenstra zeer kwalijk genomen. Dat er sprake was van animositeit tussen Lenstra en Wim, zal later nog blijken. Overigens is er reden om aan te nemen dat niet Honig, maar Piet van de Veluwe opdracht had gegeven Duitse militairen niet te doden.⁸³

De laatste bron voor mijn kennis van de gebeurtenissen in oktober is afkomstig uit het AVR. Daarin bevinden zich namelijk enkele stukken die op het Ronde Huis betrekking hebben. Het eerste stuk is een brief van De Jong (schuilnaam J. Baars, een RVV-er) aan Karel (Geverding?⁸⁴) van 6 oktober 1944 waarin deze de kwestie van het Ronde Huis ter sprake bracht.⁸⁵ Blijkbaar had hij per brief al eerder verwijten aan het adres van Karel en Wim gemaakt, nu kwam hij daarop terug. Uit deze brief blijkt dat De Jong aan Wim drie mensen had afgestaan ter bewaking van het Ronde Huis. Hij hield zich verantwoordelijk voor hun lot. Een van de 'mensen was huisvader'. Gaarne hoorde hij meer bijzonderheden.

In een niet gedateerd rapport over de overval op het Ronde Huis, bestemd voor de districtscommandant der OD, geven 'Willem en Staal' hun visie op de gebeurtenissen. Indien Staal de schuilnaam was van Pieter IJzerman⁸⁶, is dit stuk van voor februari 1945, toen IJzerman door de SD werd opgepakt.⁸⁷ Wordt met Staal iemand anders aangeduid, dan is het mogelijk dat het stuk van na de oorlog is, toen naar een groot aantal kwesties onderzoek werd gedaan. Gezien de handtekeningen, met verschillende pen, en met de schuilnaam, opteer ik voor de eerste mogelijkheid als de meest

---

⁸² AVR, inventarisnr 165, *Dossier W.van Rees, Stichting 40-45 1958-1961*, verklaring J.M. Honig. Zie ook bijlage 4.

⁸³ De Keizer, *Putten*, 203, meldt dat het tot de strategie van de RVV commandant Thijsen hoorde om gewonde Duitsers niet te fusilleren. Zie ook de in de tekst weergegeven instructies van de DC (Piet van de Veluwe).

⁸⁴ Corrie Ton vertelde dat Wim veel met Karel Geverding optrok. Deze was ook enige tijd bij Wim ondergedoken. Maar mogelijk betreft het Karel van Helden, fietsenmaker te Nunspeet, met wie Wim nauw samenwerkte. Zie zijn verklaring aan de Stichting 40-45 t.b.v. Oetse van Helden, AVR, inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973*.

⁸⁵ AVR, inventarisnr 43, *Correspondentie Ronde Huis*.

⁸⁶ Zie over hem H. Van der Duim, *Wij herdenken. Nunspeet herdenkt zijn gevallen* (zjzp) 16-20.

⁸⁷ Visser, *Het verscholen dorp*, 128.

waarschijnlijke. Met andere woorden: dit stuk is het oudste document dat momenteel beschikbaar is over de kwestie van het Ronde Huis. De naam Willem is geschreven in het handschrift van Wim van Rees.

Willem en Staal hadden, aldus dit rapport, in september van de districtscommandant (Piet van de Veluwe) opdracht gekregen het Ronde Huis over te nemen en samen met de PC (plaatselijke commandant) van Nunspeet onder hun hoede te nemen. Van Van Zuidwijk hoorden zij het verhaal over Geist, en ze besloten hem gevangen te nemen. Dat gebeurde op zondagmorgen 24 september.⁸⁸ Aan Lenstra werd verzocht hem in zijn 'prive kamp' onder te brengen. Aldus geschiedde. De drie bewakers die De Jong ter beschikking had gesteld, waren min of meer toevallig in het Ronde Huis aanwezig: ze zouden onderduiken bij Von Baumhauer, maar het onderkomen was nog niet klaar. Nadat Geist ontsnapt was en de SD bij het Ronde Huis verscheen, gaven deze drie bewakers zich zonder slag of stoot over aan de SD. Een van hen is doorgeslagen en heeft vele namen van verzetsmensen uit Harderwijk genoemd. Dit moet, blijkens de gegevens die Boeree geeft, de getrouwde Lodovicus van der Pouw zijn geweest.⁸⁹ Verder wordt nog vermeld dat Piet van de Veluwe opdracht had gegeven dat Duitse militairen niet mochten worden gedood. Tot slot wordt nog opgemerkt dat een van de bewakers van Geist Dirk Vierhout jr was. Deze had zijn naam genoemd, waardoor de SD op het spoor van vader Vierhout was gekomen.⁹⁰

---

⁸⁸ Van deze arrestatie werd volgens het rapport een verslag gemaakt door een politiemann. Ik heb dit tot nog toe niet kunnen achterhalen.

⁸⁹ AVR, inventarisnr 173, Boeree, *Het Ronde Huis*.

⁹⁰ Lenstra beweert dat Geist Vierhout als bewaker herkende, AVR, inventarisnr 170, *Lenstra aan De Jong*. Twee andere opmerkingen in het verslag van Staal en Willem betreffen het feit dat Piet van de Veluwe op de hoogte was van dit gevangenkamp, en dat De Jong al twee dagen na het drama op de hoogte was. Waarom deze feiten vermeld worden, ontgaat me op dit moment.

V. HET EINDE NABIJ

1. Algemeen

Op 15 november 1944 werd Piet van de Veluwe gearresteerd. Deze arrestatie werd verricht door het beruchte Einsatz- of Aussenkommando van de Sicherheitspolizei in Apeldoorn, dat onder leiding van de Duitser Fielitz stond. De meeste leden van dit commando waren SD'ers die eind augustus uit Noord-Frankrijk en België gevlucht waren. Door toedoen van het brute en fanatieke optreden van dit commando dat vanaf oktober 1944 actief is geweest, verloren direct of indirect ruim 250 mensen in de Veluwestreek het leven.⁹¹

Die arrestatie-golf was grotendeels het gevolg van de arrestatie van Piet van de Veluwe. In zijn woning vonden de Duitsers allerlei papieren van het verzet. Hetgeen uitdrukkelijk verboden was: je moest zo min mogelijk opschrijven, en je moest de spullen verstoppen. De SD beschikte vanaf dat moment over zeer veel gegevens met betrekking tot het regionale verzet. En omdat Piet van de Veluwe ook nog doorsloeg, werden daarna heel veel verzetsmensen opgepakt. Zij die van meet af aan bezwaren hadden tegen hem (Von Baumhauer, Boeree, Honig) werden in het gelijk gesteld. Nadat Piet van de Veluwe was opgepakt, heeft Wim, met Nel en met Karel Geverding, eerst nog een tijd ondergedoken gezeten bij een boer in Nunspeet, later is hij naar zijn eigen huis teruggekeerd.⁹² Dat had hij beter niet kunnen doen. De Duitsers hebben Piet van de Veluwe lang in leven gelaten en hem helemaal 'uitgemolken'.⁹³ Hij werd pas 29 maart 1945 gefusilleerd. Wim legt terecht een direct verband tussen het doorslaan van Piet van de Veluwe en de overval door de SD op zijn huis (zie hieronder.)

2. De overval door de SD

Mijn huis werd dan ook eind 1944 door de S.D. omsingeld op een zondagmorgen, en mijn vrouw werd gevangen genomen, daar ik inmiddels door mijn vrouw in de ondergrondse schuilplaats gelaten was, waar men mij niet vond. Mijn vrouw werd geslagen en mede genomen en mijn huis werd leeggeroofd. Mijn vrouw heeft tot aan de bevrijding gevangen gezeten. Het werk ging door ondanks vele contacten gevangen genomen, mede door het gevangen nemen van Piet Dijkman, die na zware mishandeling

---

⁹¹ De Jong, *Het Koninkrijk*, 10 b, 43-44. Over het commando De Keizer, *Putten*, 207. Een ander berucht commando op de Veluwe was het 'commando Helle', zie De Keizer, *Putten*, 126.

⁹² Volgens het bericht van Dekker. Zie bijlage 6.

⁹³ Een voorbeeld hiervan bij De Keizer, *Putten*, 207. Zie ook 190-192.

is gaan doorslaan. Mijn vrouw heeft hem in Apeldoorn met vele anderen nog gezien.

De SD kwam na de arrestatie van Piet van de Veluwe ook bij Wim. In het oudste stuk spreekt hij over half 1944, maar dat is niet juist.⁹⁴ Willem jr is geboren op 24 december, en het is zeker dat de overval na die tijd plaatsvond. Zelf geeft Wim aan dat de SD om 5 uur s ochtends met 26 man voor de deur stond.⁹⁵ Corrie Ton vertelde dat ze uit de kerk kwam en de overvalwagen van de SD voor het huis zag staan. Daarin zat ook Nel. 's Middag kwam Von Baumhauer, die vaak bij Wim en Nel thuiskwam, haar vertellen wat er gebeurd was. Ze heeft toen nog wat kleren en eten bij Wim gebracht, die inmiddels bij de fam. Quint aan de Eperweg zat ondergedoken. Als meest waarschijnlijke datum ga ik uit van 4 februari, een datum die Wim zelf in een brief uit april 1944 noemt.⁹⁶

Het verhaal over de inval hebben jullie ouders vaak gehoord. Nel was net bevallen. Kleine Wim lag in noodhospitaal van Nunspeet, want hij was te vroeg geboren. Op de slaapkamer was een luik in de vloer gemaakt. Toen de SD voor de deur stond, is Wim onder de grond gekropen. Nel heeft er toen wat maandverband en andere vieze spullen opgelegd. 'De Duitsers waren daar vies van', zei ze altijd. Wim schreef later: 'Oh, wat heb ik die zondagmorgen 4 februari geleden. Mijn zenuwen waren op. Maar wat een zegen dat ze mij niet konden vinden, anders was ik met IJerman en zoon en Opa gefusilleerd geworden.'⁹⁷ Hij vluchtte naar het huis van ds. Van Dijken. Die zorgde er voor dat hij kon onderduiken bij de fam. Quint aan de Eperweg. Nel werd opgepakt. In het stuk van Von Baumhauer vond ik daarover het volgende: 'Van Rees werd bij huiszoeking niet onder de vloer gevonden. Zijn dappere vrouw, ondanks couveuse kind, ging wel mee naar de Willem III, werd tegenover een KP man daar gesteld, die juist te voren een pak wapens en munitie bij haar had bezorgd. Ondanks mishandeling sloeg zij niet door.'⁹⁸ De Willem III was de kazerne van de SD in Apeldoorn. Later kwam ze in Doetinchem, Vught en Westerbork.⁹⁹ Ondertussen zorgde Corrie met grote trouw dat kleine Wim iedere dag moedermelk kreeg die door een andere vrouw was afgekolfd.

---

⁹⁴ Bijlage 1, de brief van Wim aan ds Van Dijken.

⁹⁵ Eigen verzetsverklaring 1958, AVR, inventarisnr 165, *Dossier W. van Rees Stichting 40-45*. Zie bijlage 2.

⁹⁶ Mogelijkerwijze vond een en ander enkele weken eerder plaats.

⁹⁷ AVR, inventarisnr 54, *Brieven van W.van Rees, april 1945*.

⁹⁸ AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H.von Baumhauer*

⁹⁹ In de herinnering is ook sprake van een verblijf te Doetinchem.

Over het verhoor van Nel is ons weinig bekend. In een brief d.d. 14 augustus 1945 schreef ze Wim: ‘Want al was mijn verhoor voor vele mensen niet te begrijpen, ik heb gezwegen, en dat heb ik aan God te danken gehad. Daardoor heb ik jou leven kunnen redden, en het leven van vele mensen in Nunspeet.’¹⁰⁰ Zelf heeft ze nooit over de mishandelingen gesproken. Uit de brieven van Wim weten we dat ze tijdens het eerste verhoor, thuis, mishandeld werd.¹⁰¹ Wim spreekt tevens over mishandelingen op de Reumuslaan, dat wil zeggen in de Willem III kazerne te Apeldoorn. Zelf vertelde ze me in haar laatste, verwarde levensfase (toen allerlei beelden uit het verleden terugkeerden) dat ze van een hele hoge trap is afgegooid. Wat ze in haar goede jaren steeds opnieuw vertelde, is dat ze vol heeft gehouden dat ze dan formeel wel getrouwd was, maar dat ze Wim nooit meer zag. ‘Breng hem maar hier, en schiet hem maar dood voor mijn ogen’, zei ze. Ze meende dat de Duitsers haar bijna geloofden, maar een Nederlandse bewaakster - ‘ik kan haar nog zo uittekenen’ - hield de Duitsers voor: ‘je ziet toch dat ze liegt?’ Ze hebben Nel uiteindelijk niet geloofd, maar haar doorgezonden naar Westerbork. Ze verbleef naar verluidt eerst enige tijd in Vught.

---

¹⁰⁰ AVR, inventarisnr 49, *Dagboekantekeningen/brieven N.W.van Rees-van Geest*,

¹⁰¹ AVR, inventarisnr, brief van 4 april

VI GOUDA 1945

De majoor Honig heeft mij toen in Gouda geplaatst, om daar verder te werken, daar de grond op de Veluwe volgens hem te heet werd voor mijn voeten. In Gouda heb ik ook de bevrijding meegemaakt. Ik mocht het genoeg smaken ook mijn vrouw weer in goede welstand, na de nodige mishandelingen op de van Reumuslaan te Apeldoorn te hebben ondergaan, te mogen ontmoeten. Vele van mijn vrienden zijn weggefallen we noemen Piet Dijkman, opa Bakker, Vader en zoon Ijzerman, 2 broers Schaftenaar, Van Geen, Rodendoorn?, Vierhout, Formenooi, enz. Allen vrienden waar ik een prettige herinnering aan mag bewaren. Een summier overzicht, waar U om vraagt. Anders hoort U mij hier niet overpraten. Liever niet.

Na zijn vertrek uit Nunspeet kwam Wim terecht in Gouda. De Korte noemt hem een verbitterd en uit zijn evenwicht geslagen man.¹⁰² Hetgeen ons niet kan verwonderen. In Gouda trok hij rond 1 maart in bij mevr. Kruls, die hij hoogstwaarschijnlijk reeds van de Veluwe kende.¹⁰³ Ook zijn vriend Karel Geverding, met wie hij in Nunspeet na de arrestatie van Piet van de Veluwe samen was ondergedoken, kwam naar Gouda. In deze tijd schreef hij brieven aan Nel, zonder te weten of ze al bevrijd was. Deze brieven, van 1 april tot en met 3 mei 1945, hebben een dagboek-achtig karakter. Maar ze laten ze ons wat betreft zijn illegale praktijken enigszins in het ongewisse.¹⁰⁴ Zo is er geen sprake van polderoefeningen, waarover hij in zijn brief aan ds. Van Dijken schrijft.¹⁰⁵ Wellicht geldt ook hier weer dat dit een vorm van voorzichtigheid was. De Korte althans heeft een duidelijk oordeel over Wim: een vurig vaderlander, nooit beroerd om een taak op zich te nemen, en nergens bang voor.¹⁰⁶ Dat betekent dat er toen wel degelijk illegale praktijken zijn ontplooid. Overigens is me niet bekend of de brieven ooit verzonden zijn. De reeks bladzijden is genummerd, de brieven zijn gedateerd. Alleen de blz. 13 en 14 ontbreken, het betreft de brief van 5 april.

---

¹⁰² Bijlage 3.

¹⁰³ Zij zat enige tijd ondergedoken op de Centrale, zie boven.

¹⁰⁴ AVR, inventarisnr 54, *Brieven van W.van Rees*, april 1945

¹⁰⁵ Zie Bijlage 1.

¹⁰⁶ Bijlage 3.

De reeks aantekeningen vangt aan op 2 april 1945. Duidelijk is dat Wim niet wist waar Nel zat. Hij hoopte maar dat het niet in Duitsland was. Wel wist hij haar te vertellen 'dat het met onze jongen' heel goed ging. Hij was bij zr. Molenaar - naar ik aanneem de verpleegkundige in het noodhospitaal - in goede handen, zo verzekerde hij haar. Ondertussen kon er ook nog een boetvaardig stichtelijk woord af: 'Zwaar zijn we gestraft door de Here, maar laat dit een les zijn voor ons, en in het bijzonder voor onze kinderen.' Ik vermoed dat hij hiermee doelt op de voorechtelijke intieme omgang, die in die tijd beschouwd werd als een overtreding van het zevende gebod. 'Gij zult niet echtbreken.' Verder maakte hij zich druk over het gevaar dat in de communistische dreiging school, en over de baantjesjagerij die zich begon te manifesteren. Daarmee zal hij wel bedoeld hebben op het feit dat toen het einde van de oorlog naderde, velen zich meldden als 'verzetsheld' in de hoop op een goede betrekking.

De volgende dag meldde hij verheugd dat Doetinchem bevrijd was. 'Ik hoop dat jij daar nog zit.' Karel Geverding en zijn vriendin Nella Turion zijn officier geworden bij de NBS, Wim zelf is de adjudant van mevr. Kruls. Iedereen verwachtte de komende dagen de komst van Prins Bernard. Een officiële receptie in Hotel De Zalm werd reeds voorbereid. Wim verontschuldigde zich reeds bij voorbaat dat hij na de bevrijding niet direct naar Nunspeet kan komen. 'Dienst is dienst', had mevrouw Kruls gezegd.

Ondertussen, zo blijkt uit de brief van 4 april, deed hij met Karel Geverding schietoefeningen en ging hij zeilen op de Reeuwijkse plassen. Over de situatie in Gouda was hij verder zeer negatief. 'Het is niets anders dan ellende en rotzooi', zo meldde hij naar aanleiding van de talloze 'strebers' die zich aanboden. Tevens kwam hij terug op wat er gebeurde toen de SD op de stoep stond: 'Nooit kan ik vergeten wat ze je hebben aangedaan in de slaapkamer. Hoe je daar die gillen gaf. Ik zat al met mijn rug tegen het luikje om eruit te komen, maar dan was ook het leed niet te overzien geweest.' Op 12 april kwam hij daarop nogmaals terug. 'Zou ik nog in leven zijn, als ze mij gepakt hadden? Dit zijn van die dingen die jij van dichtbij hebt meegemaakt met IJzerman en zoon, en Opa.'¹⁰⁷

Op 8 april meldde hij uit betrouwbare bron vernomen te hebben dat de vrouwen bevrijd waren. Hij ging er vanuit dat Nel daar ook bij was, maar dat ze nog in Duitsland verbleef. Hij was daar zó zeker van, dat hij het nieuws in Maasland was gaan vertellen. Aan Nel schreef hij enkele dagen later dat hij uit Nunspeet bericht over hun zoon te hebben gekregen. Die maakte het goed. 'Onze lieve Corrie schijnt volgens mijn inlichtingen veel aandacht aan hem te besteden. Dat is ook een meisje dat werkelijk onbetaalbaar is.' Hij maakte in deze brief van 12 april tevens melding van een rel rond mevr. Kruls. Waarover deze precies ging, is niet duidelijk. Wim verwees naar een brief van enige tijd geleden, en ik neem aan dat dat de ontbrekende brief van 5 april is. De rel

---

¹⁰⁷ Gefusilleerd op 2 maart 1945.

liep met een sisser af, maar zou in augustus 1945 opnieuw de kop op steken, waarbij ook Wim niet buiten schot zou blijven. Vooralsnog was hij zeer onder de indruk van mevr. Kruls, en zeer verontwaardigd over de laster die over haar verspreid werd.

In zijn brief van 14 april vermeldde hij dat hij naar Bussum was gegaan om zijn papieren, persoonsbewijs e.d. op te halen. Die wilde hij dadelijk graag in Gouda hebben. Met zijn zuster Mien en zwager Jan uit Bussum had hij afgesproken dat zij direct naar Nunspeet zouden gaan zodra dat bevrijd was. Drie dagen later meldde hij dat Karel waarnemend districtscommandant van de BS was geworden. Verder had hij toevallig een gesprek gehoord tussen Nella Turion, bij wie Karel in huis was, en mevr. Kruls, waarin de eerste bekende zwanger te zijn van Karel. 'Ja, Karel is wel een scherpschutter.' Het schandaal was dat Karel getrouwd was. Over zijn slechte huwelijk had hij Wim blijkbaar in vertrouwen genomen, want deze kwam daar in de brieven aan Nel enkele malen op terug.

Ook Wim werd, als zijn vriend Karel, aangezocht voor de BS, en wel als chef staf voor het district Gouda. 'Lang heb ik hier over nagedacht, voordat ik de stap nam. Maar uiteindelijk ben ik dan bezweken voor de roepstem, ook in opdracht van mevrouw Kruls'. Een belangrijk bezwaar was dat hij dan niet direct na de bevrijding in Nunspeet kon zijn, en: 'misschien moeten we dan later in Gouda gaan wonen'.

De laatste brief is van 3 mei, daarna breekt het verhaal af.

In zijn brieven spreekt Wim niet over verzetsactiviteiten. Dat stemt overeen met het beeld dat in het boek *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* wordt geschetst: de BS is de laatste maanden van de oorlog niet zo actief geweest. Het wachten was op de capitulatie. Maar het ontbreken van het noemen van concrete activiteiten kan ook heel goed een veiligheidsmaatregel zijn geweest. Bovendien valt, naast de spanning of Nel nog leeft, in de brieven een zekere luchtigheid op. Nel had al genoeg meegemaakt om nu ook nog eens in zorg over hem te zitten, zo dient deze toon verklaard te worden. Dat er meer gebeurd is, lijkt wel vast te staan. In zijn brief aan ds. Van Dijken schreef hij dat het werk in Gouda hetzelfde was als op de Veluwe, 'wapendroppings, onderduikers, organiseren, en toentertijd de zeer interessante nachtoefeningen in de polder'.¹⁰⁸ Ook de verklaring van De Korte spreekt over allerlei illegale praktijken (zie bijlage 3). En in de mondelinge overlevering gaat het verhaal dat hij in Oudewater nog bijna was opgepakt door de SD.¹⁰⁹ Er is dus vast veel meer gebeurd dan ik heb kunnen achterhalen.

In het boek *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* wordt gemeld dat Wim werkzaam

---

¹⁰⁸ Bijlage 1, AVR

¹⁰⁹ Trude herinnert zich Haastrecht in plaats van Oudewater.

was voor de LO, de landelijke hulp aan onderduikers. Ik heb nog niet kunnen achterhalen waarop deze mededeling stoelt. Zou dit slaan op zijn eerste activiteiten, waar hij spreekt over een samenwerking met een los/vaste knokploeg in 1941/1942?¹¹⁰ Ook De Korte spreekt over de LO, maar hij kende Wim niet vóór januari 1945. Andere informatie betreffende het leven van Wim en Nel (Westerbork) is in dit boek over Gouda verkeerd terecht gekomen, zodat ik hiervan niet helemaal zeker ben.

Als Chef Staf afdeling bewakingstroepen was Wim verantwoordelijk voor de handhaving van de orde, organisatie, inlichtingen, juridische zaken, verbindingen, en registratie van de gevangenen.¹¹¹ Hij regelde onder anderen het oppakken en de bewaking van NSB-ers, zoals blijkt uit een latere brief aan Nel.

---

¹¹⁰ In de dossiers van de Stichting (inventarisnr 165 en 166.

¹¹¹ Blz. 255. Zie ook 113, 141, 142.

VII. DE LOTGEVALLEN VAN NEL

Na haar huwelijk werd Nel direct bij het verzetswerk aangetrokken. In een brief van 12 april 1945 schreef Wim haar: ‘Wat had je je in de maanden van je trouwen al ingewerkt. En dat werk was voor jou helemaal nieuw.’¹¹² Van haar zelf weten we dat ze koerierswerk verrichtte; van Corrie Ton dat ze zich bezighield met de voedselbonnen. Lang heeft dit niet geduurd: begin 1945 werd ze opgepakt en kwam ze uiteindelijk in Westerbork terecht. Het zijn traumatische maanden geweest, waaraan ze in haar latere leven vaak refereerde.

Westerbork

Op een kladje heeft Nel enige aantekeningen over haar vertrek uit Westerbork opgeschreven.¹¹³ Het zijn losse aantekeningen, schots en scheef neergeschreven. Op de andere helft van het papier staat een routebeschrijving naar Westerbork, het lijkt er op dat ze deze aantekeningen dus gemaakt heeft toen ze daar een keer was. Ik reconstrueer uit de aantekeningen het volgende beeld.

Het vertrek uit Westerbork viel niet samen met de bevrijding maar vond enkele weken eerder plaats. Een deel van de bewoners bleef achter in Westerbork, anderen, waaronder Nel, werden meegevoerd richting Duitsland. Als politieke gevangene was Nel op een bepaalde manier waardevol voor de Duitsers, en op hun vlucht namen ze zo’n honderd vrouwen mee, richting Harlingen. Wellicht konden ze gebruikt worden als ‘wisselgeld’. Dit vertrek vond plaats in de nacht van 10-11 april 1945. De tocht werd lopend volbracht, in spertijd, dat wil zeggen: als het donker was, in rotten van vijf. Onderweg moesten de boeren langs de route hun schuren beschikbaar stellen om overdag in te schuilen en te rusten. Op 14 april werd de groep te Grijsperk/Visvliet bevrijd, 18 april kwam Prins Bernard hen bezoeken. Ondertussen had ene Kloosterman, boer, zich over de groep ontfermd.

Uit de aantekeningen die ze gemaakt heeft, blijkt dat Nel op 19 april terugkwam in Nunspeet. Dat was toen net bevrijd. Ze was helemaal van slag, en wilde niets van het kind weten. ‘Wat heb ik aan een kind als zijn vader misschien wel dood is?’ zei ze tegen Corrie Ton. Daarom ging Corrie het kind ophalen uit het ziekenhuis in Harderwijk. Zij vertelde ook dat Nel toen met iemand van het verzet op de motor door de linies heen naar west-Nederland is gegaan.¹¹⁴ Dat was toen nog bezet. Nel wilde

---

¹¹² AVR, inventarisnr 54, *Brieven van W.van Rees*.

¹¹³ AVR, inventarisnr 24, *Aantekeningen N.W.van Rees-van Geest over het vertrek uit Westerbork*. Daarbij zijn enige interviews met tochtgenoten gevoegd.

¹¹⁴ Ook Nel heeft dit verhaal vaak verteld.

weten of haar man nog leefde. Ze ging toen naar Maasland, naar haar ouders. Die wisten van niks, en verweten haar dat ze haar kind in de steek had gelaten. ‘Ach, dat kan Corrie veel beter dan ik’, had ze volgens Corrie Ton geantwoord. Ze keerde onverrichter zake terug naar Nunspeet. Van het kind wilde ze niets weten, en Corrie heeft nog heel lang voor de kleine Wim gezorgd.

Uit de reispapieren blijkt dat Nel op 9 mei van de BS toestemming had om naar het Westen te reizen.¹¹⁵ Misschien dat Nel en Wim elkaar toen voor het eerst hebben gezien. Ook zijn er reispapieren voor Wim uit die tijd om naar Harderwijk te gaan. In ieder geval is kleine Wim op zondag 20 mei in Nunspeet gedoopt (foto album). Corrie Ton is nog 3 jaar bij Van Rees in huis geweest, omdat Nel helemaal van slag was en niet goed voor het kind kon zorgen. Na drie jaar is ze teruggekeerd naar Nunspeet.

---

¹¹⁵ AVR, inventarisnr 19, *Reismachtiging NBS*.

VIII. DE BEVRIJDING DIE GEEN BEVRIJDING WAS

1. Gevangene 41/619

Op 27 juli 1945 werd Wim door de politie voor verhoor meegenomen en doorgezonden naar het Huis van Bewaring aan de Noordsingel te Rotterdam. De aanklacht luidde: ‘heling met opzet’.¹¹⁶ In Gouda ging het praatje dat Wim voor de SD had gewerkt.¹¹⁷ Na vier dramatische weken werd hij vrijgelaten zonder dat een aanklacht werd ingediend.

Gedurende deze tijd hebben Nel en Wim beiden, op voorstel van Nel, een dagboek bijgehouden, dat bijna in zijn geheel bewaard is gebleven.¹¹⁸ Officieel mocht Wim iedere week één brief schrijven. Ook die brieven zijn er nog. Maar Wim had lang genoeg in de illegaliteit verkeerdt om daaraan te kunnen ontsnappen. Dagelijks hield hij zijn ervaringen bij, en als Nel kwam, werden ze de gevangenis uit gesmokkeld. Wim gaf haar daartoe zelfs aanwijzingen. Zij moet hem bij binnenkomst omhelzen, en zijn brief uit de borstzak halen.¹¹⁹

De verzameling brieven van Wim is bijna compleet, en het is me gelukt het grootste deel van de losse velletjes in de goede volgorde te plaatsen. Slechts twee brieven zijn ongedateerd, slechts drie velletjes kon ik niet goed onder brengen. Het spreekt overigens vanzelf dat de officiële brieven een andere toon en inhoud hebben dan de andere. De officiële brieven werden immers voor verzending gelezen.

De verzameling van Nel is eveneens tamelijk compleet. Zij heeft, omdat haar briefje bijna onleesbaar zijn, deze later overgeschreven op goed papier. Het is deze versie die ik hier volg.

Wat is er gebeurd? Die vraag is nog niet zo gemakkelijk te beantwoorden, ondanks het feit dat zich in het archief behalve genoemde correspondentie en dagboeken ook enkele krantenknipsel bevinden die over deze zaak handelen. Laat ik proberen tot enige verheldering te komen.

---

¹¹⁶ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W. van Rees*, brief d.d. 31 juli 1945.

¹¹⁷ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W. van Rees*, d.d. 19 augustus 1945.

¹¹⁸ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W. van Rees*, en inventarisnr 49 en 50. *Dagboekantekeningen/brieven N.W. van Rees-van Geest*

¹¹⁹ De eerste brief van Nel werd trouwens in een bijbeltje verstopt. Zie AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W. van Rees*, 2 augustus 1945.

In Het *Vrije Volk* van 5 december 1945 staat een verslag van een rechtszaak tegen mevrouw Kruls. Ze werd ervan beschuldigd een hoeveelheid gouden en zilveren juwelen ontvreemd te hebben die door een onderduiker aan een kennis van haar was toevertrouwd. Haar voornemen deze kostbaarheden weer te retourneren had ze niet uitgevoerd, maar ze integendeel onder familieleden en leden van de BS Gouda uitgedeeld. Ze werd beschuldigd van diefstal.¹²⁰

Ook *Groot Gouda* van dezelfde datum heeft een verslag van de rechtszaak tegen mevrouw Kruls. Dit verslag is uitgebreider, en werpt daardoor een iets ander licht op de zaak. Want mevrouw Kruls had over die hoeveelheid goud en juwelen met dhr dK (De Korte?) overlegd, die haar voor had gesteld de kostbaarheden door enige 'goede' agenten in beslag te laten nemen. Verder wordt nog opgemerkt dat dhr vR (Wim?) voorgesteld had deze kostbaarheden aan een illegale beweging ten goede te doen komen.¹²¹ Voor het echter zover was, had mevrouw Kruls een groot deel van de sieraden weggenomen en verdeeld onder familieleden en anderen. De aanklacht luidde: diefstal. Ter verdediging van mevrouw Kruls werd opgemerkt dat het weliswaar fout was wat ze gedaan had, maar dat ze door haar contacten met de ondergrondse in omgeving verkeerde die 'moreel verrot' was.

Enkele weken later, 5 januari, valt in de *Goudse Kroniek* een protest van de BS top tegen deze laatste kwalificatie te lezen. Tevens valt te lezen dat er inderdaad goud uit het huis van mevrouw Kruls bij BS-ers was terecht gekomen, maar dat dit goud was geretourneerd zodra men hoorde dat het van onderduikers afkomstig was. Het stuk is ondertekend door M.A. de Korte, J. Zoer, J. Feit Zoet, Tj.Kooistra, C. Hess, P. Peters en C. Bennis. Het zijn voor een groot deel de vrienden van Wim met wie hij nog vele jaren contact zou hebben.

Wim was een van degenen die goud uit het huis van mevrouw Kruls had meegenomen. Dat moet gebeurd zijn toen Nel nog in Nunspeet woonde. In een brief van 23 augustus 1945 schreef Wim aan Nel: 'Ik zie ons nog wandelen op die mooie zondag in Nunspeet met Wimpie, dat ik je dit allemaal liep te vertellen over dat goud, en dat je gelijk er bovenop zei: o maar dat gaat niet goed, daar krijgen we narigheid mee. Weet ik nog, lieveling. Had ik toen maar naar jou geluisterd en het 's maandags direct teruggebracht, dan had het zo'n vaart niet gelopen.'¹²²

De vraag was dus, als ik het goed zie, of Wim geweten heeft dat het goud niet aan mevrouw Kruls toebehoorde. In dat geval was er sprake van heling. Hij zelf werd 27

---

¹²⁰ Deze krant (en de andere hierna genoemde kranten) bevindt zich in het AVR, inventarisnr 157, *Krantenknipsels Gouda*.

¹²¹ Uit het artikel wordt niet duidelijk of vR dit had voorgesteld in hetzelfde overleg waarbij ook dhr dK betrokken was.

¹²² Inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W. van Rees*

juli gearresteerd, mevrouw Kruls pas op 7 augustus. Uit zijn brieven aan Nel blijkt dat zijn advocaat, ene mr. Polak, kort na de verhoren van mevrouw Kruls op 7 augustus, ieder moment de vrijlating van Wim verwachtte. Hij had de zaak onder druk gezet, aldus Wim in zijn brief van 9 augustus, door te stellen dat als Wim moest zitten, de onderste steen boven moest komen. Polak had blijkbaar het gevoel dat hier meer achter zat. Dat was, gezien het feit dat mevrouw Kruls gehuwd was met de hoogste baas van het Militair Gezag, generaal H.J. Kruls, niet zo'n vreemde gedachte.¹²³ Hij vermoedde, neem ik aan, dat Wim de straf moest krijgen die mevrouw Kruls verdiende, maar die men haar om politieke redenen niet durfde te geven. Dat de zaak gevoelig lag, blijkt wel uit het feit dat generaal Kruls zijn ontslag aanbood, wat hem overigens geweigerd werd.¹²⁴ Daarbij kwam, zoals de militair-historicus Schulten mij vertelde, dat mevrouw Kruls een relatie had met Piet Lieftinck, de Minister van Financiën die het Nederlandse geldstelsel zou reorganiseren. Het huwelijk tussen Kruls en zijn vrouw was niet goed. Kruls had al tijdens de oorlog een relatie met ene mevr Dijkshoorn, nicht van oorlogsminister Dijkshoorn. Het was, daarin moeten we Polak gelijk geven, door al die persoonlijke verhoudingen, een ingewikkelde zaak. In ieder geval, de dagen na de arrestatie van mevrouw Kruls was Polak zeer optimistisch. Hij verwachtte een spoedige vrijlating van Wim. Het zou echter nog twee weken duren. In die tijd werd er druk overleg gevoerd, o.a. met majoor Honig, die de dag na de arrestatie al bij Nel op de stoep stond en met Henk van der Broek, de eerder genoemde collega-verzetsman uit Haarlem.¹²⁵ Ook Von Baumhauer werd bij de zaak betrokken, er werden her en der inlichtingen gevraagd over Wim, en tenslotte werd er een ontmoeting gearrangeerd (volgens Wim door Von Baumhauer) tussen Polak en mr J. Six, het hoofd van de Orde Dienst en persoonlijk secretaris van Prins Bernard. Omdat Wim lid van de BS was, viel de zaak feitelijk onder de krijgsraad, maar die was, zo maak ik op uit de correspondentie, nog niet geïnstalleerd. Vandaar dat de zaak op Het Loo, het stafcentrum van Bernard, op vrijdag 22 augustus werd afgehandeld. De dag daarna werd Wim vrijgelaten. De straf kwam inderdaad neer op het hoofd van mevrouw Kruls.

---

¹²³ Zie over hem J. Hoogenboezem, *H.J. Kruls. Een politieke generaal* (Amsterdam 2010).

¹²⁴ In een krantenknipsel op het NIOD s.v. Kruls.

¹²⁵ Op dat moment was nog niets van zijn bedrog bij de zogenaamde bevrijding van A. en E. Beem bekend.

Het spreekt van zelf dat Wim van de hele gang van zaken ondersteboven was. Herhaaldelijk roept hij in zijn brieven uit dat hij liever twee jaar bij de SD gevangen had gezeten dan een week in Rotterdam. En als er weer oorlog komt, 'voor mij nooit meer illegaal werk!' ¹²⁶ Hij had het trouwens wel verwacht: na de bevrijding zou de illegaliteit 'in de kast komen te zitten. En dat alles voor zo'n rotwijf'. ¹²⁷ Hij voelde zich een speelbal tussen 'legaliteit en illegaliteit'. ¹²⁸ En van een politiek spel rond mevrouw en generaal Kruls. Zou hij de schuld krijgen terwijl zij, gezien haar relaties, vrijuit zou gaan? Ook Nel is af en toe geheel van slag. Toch valt op hoe sterk ze is geweest in deze moeilijke tijd. Voortdurend sprak ze Wim moed in, ze ondernam van alles om hem vrij te krijgen, en ging regelmatig naar Rotterdam om Wim te bezoeken. Soms liftend, later met de fiets die ze van Van de Broek had gekregen. Ondertussen was ze regelmatig zeer ziek als gevolg van de zwangerschap van Ada.

Over zijn familie maakte Wim zich nogal boos: die liet hem vallen. In een brief aan zijn zuster Mien en zwager Jan Kranendonk beklagde hij zich daarover. Alleen zijn broer Dick had zich om hem bekommerd, Mien en Jan waardeerde hij omdat ze in april 1945 en ook nu naar Nel hadden omgekeken. Enkele vrienden bleven hem trouw. Joop (Feit Zoet?) schreef hem: 'Zou die God, die Wim van Rees 5 jaar tegen de moffen heeft beschermd, nu zijn hand van hem aftrekken? Ik kan en mag dit niet geloven'. ¹²⁹ Nel had de brief over de familie aan Jan en Mien niet doorgestuurd. Die hadden ook te weinig van zich laten horen, dus ze was bang dat ze de woede uitbarsting van Wim in de richting van zijn familie zich persoonlijk zouden aantrekken.

Een andere emotie die opvalt is die van pure wanhoop zoals die uit enkele brieven blijkt. Dat Nel hem door dik en dun bleef steunen, was een grote troost. Hun liefde was echt, zo meende hij, en zou altijd blijven bestaan. Dit besef kon echter momenten van grote vertwijfeling niet voorkomen. Nel hield zich sterk (er), maar enkele keren sprak ze in haar brieven over fikse huilbuien. Ze was bang dat het met de zwangerschap weer fout zou gaan, net als toen ze zwanger was van Wim. Dat wilde ze niet nog een keer meemaken.

Als derde valt op een diep doorleefd religieus besef, veel sterker dan ik eerder bij Wim aantrof. Zelf geeft hij deze verandering ook aan. 'Mijn familie zal me wel een Farizeeër vinden', schreef hij aan het slot van een zeer vrome brief. Al zijn brieven zijn trouwens doorspekt met religieuze taal. Een lofprijzing, een gezang of psalm, een voortdurend wijzen op de wil van de Vader die moet geschieden, een voortdurende oproep aan Nel om voor hem te bidden en om op God te blijven vertrouwen. Ook Nel

---

¹²⁶ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W.van Rees*, d.d. 19 augustus 1945.

¹²⁷ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W.van Rees*, d.d. 7 augustus 1945.

¹²⁸ AVR, inventarisnr 47, *Brief aan Jan en Mien Kranendonk* van 13 augustus 1945.

¹²⁹ AVR, inventarisnr 46, *Brief van 'Joop' Feit Zoet*.

deelde in dit religieuze besef. Ze wees Wim erop dat God haar de kracht had gegeven het verhoor door de SD te verdragen, en te blijven zwijgen. Die God zou hem nu ook kracht geven.

Natuurlijk waren er ook de dromerijen voor later. Wim spreekt Nel herhaaldelijk over zijn droom een kippenboerderij of een pension te beginnen op de Veluwe. In ieder geval iets, waardoor hij niet vaak van huis hoeft, en veel bij Nel zou kunnen zijn. Hij heeft in zijn cel zelf allerlei berekeningen gemaakt om te zien of een dergelijke onderneming kans van slagen had.

Veel schuldbesef over wat er gebeurd is, vinden we niet in de brieven. Ik ga er daarom vanuit dat hij zijn daad inderdaad niet beleefd heeft als diefstal of heling. Maar of zijn geweten helemaal zuiver was, weet ik niet. Aan Nel schreef hij in een moment van berouw over zijn grote zonden en de straf van God daarop. Als eerste noemde hij het sterven van de bovengenoemde Rie van V. 'wegens onze zonden'. En in de derde plaats noemde hij dit geval.

Maar wat heeft hij dan fout gedaan? Inderdaad blijkt ook uit deze correspondentie dat er overleg met enkele BS-ers was geweest: in het moeilijk leesbare handschrift zijn de namen van Zoer, en Nella Turion in ieder geval met zekerheid te ontcijferen. Anderzijds had Wim, zo bekende hij in deze zelfde brief van 6 augustus 1945 het goud bij mevrouw Kruls weggenomen zonder dat zij dat wist. Nella Turion had dat eveneens gedaan. En ook al was er over gesproken deze kostbaarheden aan de illegaliteit ten goede te laten komen, helemaal correct lijkt dit laatste toch niet. Maar het heeft meer van een misstap dan van een misdad. Zo zag hij het zelf ook. En dan een, 'waarvan mijn patroon (De Korte?) ook heeft geweten'.¹³⁰

Het blijft al met al een wat raadselachtige zaak, slechts wanneer ik de POD rapporten boven tafel krijg, zal er meer licht op vallen.¹³¹ Wel wil ik in dit verband verwijzen naar de eerste verklaring van De Korte (bijlage 3). Deze merkt aan het slot op: 'Ik moet over het werk wel een beetje op de vlakte blijven, het zal ook U bekend zijn, dat vele personen na de bevrijding hebben geijverd en nu nog om oud illegalen op hun daden uit de bezettingstijd te vangen'. Het ligt voor de hand dat hij hierbij aan deze zaak heeft gedacht. Een zaak die niet alleen stond. Er werden na de oorlog heel wat rekeningen vereffend. De conflicten tussen de verschillende verzetsgroepen tijdens de oorlog werden op allerlei wijze na de oorlog verder uitgevochten. Soms ging het om de eer, om onderscheidingen, soms ging het om de mooie baantjes, maar soms ook werden mensen

¹³⁰ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/Brieven W. van Rees*, 31 juli, overigens in een officiële, dus gecontroleerde brief.

¹³¹ Er behoort een dossier van mevrouw Kruls te zijn, maar dat is uit het archief gelicht. Ook Hoogenboezem heeft het rapport niet boven tafel kunnen krijgen, zo meldde hij me desgevraagd.

aangeklaagd voor zaken die in de oorlog, tijdens hun verzetswerk, werden gedaan. Zo bevindt zich bij de bewaard gebleven krantenknipsel over Gouda een aflevering van de krant van de LO - LKP waarop Wim zijn gevangenisnummer had geschreven.¹³² De enige reden dat hij zijn nummer daarop heeft geschreven, lijkt me te zijn het bericht dat een KP man aangeklaagd werd wegens moord. Deze had, toen hij herkend dreigde te worden tijdens een overval, iemand doodgeschoten! Uit diezelfde krant blijkt hoe velen in die tijd zeer negatief tegen de illegale werkers aankeken. Von Baumhauer merkt ergens met een zekere bitterheid op dat de politiemann die hem eind 1944 kwam arresteren, na de oorlog in functie kon blijven en zelfs promotie had gekregen.

In dit kader (van de rekeningen die vereffend moesten worden) verwijs ik naar de reactie van Andries Lenstra op de arrestatie van Wim, die weigerde een positieve verklaring ten gunste van Wim aan de Politieke Opsporings Dienst te geven omdat hij altijd al te veel bonnen had. Wim, die dit van Nel hoorde, was hier woedend over.¹³³ ‘Dat van Lenstra is verschrikkelijk, dat ga ik hem bij gelegenheid eens onder vier ogen vertellen. Echt gemeen van die socialist’. Ook Von Baumhauer maakte zich hier druk over. In het POD verbaal over de ‘zaak Kruls’ dat hij onder ogen had gekregen, viel te lezen dat Van Rees te Nunspeet niets in het verzet zou hebben gedaan, en oneerlijk met clandestiene distributie bonnen was geweest. Al die jongelui waren te royaal met bonnen, aldus Von Baumhauer. Tante Cor Bakker heeft de zaken toen onder haar hoede moeten nemen. Over Lenstra en Van Rees merkte hij in dat kader nog op: ze hebben beide evenveel goeds als kwaad gedaan in de oorlog. Dat kwade slaat op de ‘ondoordachte’ verzetsdaden van de ‘jongelui’, waarover hij zich nogal eens boos maakte. Hij achtte dit alles weinig ridderlijk van Lenstra, en opnieuw een bewijs van diens neiging het verzet voor zichzelf op te eisen.¹³⁴

Wim werd vrijgelaten, en het is niet tot een strafzaak tegen hem gekomen. Uit het eerdergenoemde uittreksel over zijn militaire loopbaan blijkt dat hij tot 31 juli 1945 Chef Staf/Compagnie commandant van de BS Gouda was, en dat hij op 1 oktober 1954 uit Militaire Dienst ontslagen werd ‘wegens dienstbeëindiging’. Met andere woorden: als zijn ontslag als Chef Staf al een maatregel van hogerhand is geweest, was het een heel praktische maatregel: een chef staf die gevangen zit, kan zijn werk niet doen. Wim bleef lid van de BS, en is uiteindelijk eervol uit de militaire dienst ontslagen.

Uit een gedichtje blijkt dat Wim en anderen zich ontzettend door haar voelden beetgenomen. Dit en een ander gedicht geef ik hierbij weer, het eerste is in de cel is

---

¹³² AVR, inventarisnr 157, *Krantenknipsels Gouda*.

¹³³ AVR, inventarisnr 55, *Dagboekantekeningen/brieven W.van Rees*, d.d. 17 augustus 1945.

¹³⁴ AVR, inventarisnr 171, *Terugblik E.H.von Baumhauer*

geschreven, het tweede na zijn vrijlating.¹³⁵

2. Eerste gedicht

In mijn kleine nauwe cel
Denk ik heel veel aan mijn Nel
Die daar thans alleen zo thuis
Is verlaten van haar man
Die ze helemaal volgens plan
In cel no 41 plaatsten
Aan den Noordsingel in R'dam
Ja, de hele familie weet er van
En denken bij zich zelf: 't is Wim
Dan heeft hij eindelijk zijn zin.
Maar in Gouda zit een vrouw
Met een kleine jongen
En in de cel een man met veel berouw
Nu wordt er niet bedongen
O God, helpt gij mijnvrouw
En sta haar bij in deze
Moeilijke dagen
Opdat zij dit allemaal
Kan verdragen
Geef haar veel wijsheid en kracht
O Heer in de Hemel
Verhoor mij uit mijn cel
Dat ik weer zijn mag bij mijn Nel
En mijn jongen.

3. Tweede gedicht

Een korte tijd,
Het was niet lang

---

¹³⁵ AVR, inventarisnr 51, *Gedichten W.van Rees*

Maar heel veel spijt,
En o zo wrang
Bracht ik op de Noordsingel door
Dat klinkt u allen raar in het oor
En toch is het de waarheid
Gelukkig kwam een zaak tot klaarheid
Maar evenwel, al was 't niet lang
Toch werd ik mee de dupe van
De hoofdpersoon is thans gepakt
We liepen er allemaal in
Thans helpt het ons geen spin
We zijn als illegaal bedonderd
En gingen gauw naar no. honderd
Maar het was dan van hoog tot laag
Allemaal kwamen ze bij mevr. K graag
Maar nu is het spel uit
En deugd er van haar meer geen fluit

BIJLAGEN

Ter introductie van de bijlagen 1-7

Een belangrijke bron van de hier geboden reconstructie wordt gevormd door enkele bewaard gebleven biografische schetsen die geschreven werden met het oog op de aanvragen van een buitengewoon pensioen.¹³⁶ De eerste keer werd dit door Wim op advies van de Stichting 40-45 aangevraagd in 1958, na een hartinfarct.¹³⁷ In het dossier van de Stichting bevindt zich een brief van Wim, waarin hij referenties opgeeft. Een eigen verzetsverklaring wilde hij in eerste instantie niet geven. Het was voor hem een moeilijke en vervelende opgave. ‘Om op papier of mondeling de z.g.n. “grote oorlogsdaden” te gaan vertellen, dat ligt mij niet’, zo schreef hij. Als referenties gaf hij enkele vrienden uit het verzet op. Omdat een eigen verzetsverklaring beslist noodzakelijk was, werd deze uiteindelijk toch door Wim ingediend.¹³⁸ Het pensioen werd niet toegekend, en een bezwaarschrift werd afgewezen. De artsen waren van mening dat er geen causaal verband gelegd kon worden tussen Wims verzetsverleden en zijn ziekte.

Nadat Wim in 1963 en in 1968 nogmaals een hartinfarct had gehad, vroeg hij in 1973 opnieuw een verzetspensioen aan. Zijn invaliditeitspercentage was namelijk vastgesteld op 80-100%.¹³⁹ Bij deze aanvraag bevinden zich drie verklaringen over Wims verzetsverleden.¹⁴⁰ Deze keer werd de aanvraag gehonoreerd. Wim ontving daarvan bericht in een schrijven van 28 maart 1974. Lang heeft hij er niet van kunnen genieten. Twee jaar later overleed hij. Zijn vrouw heeft echter 25 jaar lang plezier gehad van dit pensioen. Een pensioen dat zij zeker verdiend hebben.

---

¹³⁶ AVR, inventarisnr 7, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1959* en inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973*. De Stichting 1940-1945 zond mij op verzoek een copie van gehele ‘dossier Van Rees’. Dit dossier is in twee delen in het AVR opgenomen: inventarisnr 165, *Dossier W.van Rees Stichting 40-45, 1958-1961* en inventarisnr 166, *Dossier W.van Rees, Stichting 40-45, 1973-1974*. Over dit pensioen zie AVR, inventarisnr 180, *40 jaar Buitengewone pensioenraad (=Textern extra, zonder datum)*.

¹³⁷ AVR, inventarisnr 7, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1959*.

¹³⁸ Deze vier verklaringen zijn als bijlage 1-4 opgenomen.

¹³⁹ AVR, inventarisnr 8, *Aanvraag buitengewoon pensioen 1973*.

¹⁴⁰ Als bijlage 5-7 opgenomen.

Bijlage 1

Verklaring van W. van Rees t.b.v. van zijn aanvraag voor een verzetspensioen in 1958. Daarbij had hij ds Van Dijken als referentie opgegeven, die hem om nadere inlichtingen had gevraagd. Van Dijken was in de oorlogsjaren predikant te Nunspeet, en was nauw bij het illegale werk betrokken. Van Rees had na een inval van de SD enkele dagen bij hem ondergedoken gezeten alvorens hij naar Gouda vertrok. Het stuk bevindt zich bij de papieren voor de pensioen-aanvraag, inventarisnummer 7.

Geachte dominee van Dijken

Uw brief ontvangen. Allereerst zal ik u een uiteenzetting in het kort geven, waarom deze gegevens gevraagd worden. Vorig jaar dec. heb ik een trombose aan mijn hart gehad, en volgens de medici is dit nog een gevolg van de oorlogsjaren 40-45. Een medewerker van de Stichting 40-45 heeft mij aangeraden om een buitengewoon pensioen aan te vragen bij de pensioenraad, eventueel voor later. Men weet nu eenmaal niet wat er nog voor kan vallen. Gelukkig ben ik weer goed hersteld, hiervoor alleen dank aan God. Natuurlijk moet ik mij nog wat ontzien, maar voor 100 % doe ik mijn werk weer. Alleen alle werk voor kerk, school enz. is taboe. Naar ik hoop en ook volgens de specialisten, zal misschien alles weer goed komen. Verder is hier in Gouda alles goed, ook met mijn vrouw. We hebben inmiddels 5 kinderen, 2 jongens en 3 meisjes, van resp. 14, 13, 10, 6 en 2 jaar. Dus al een mooi koppeltje. Van de zomer heb ik u in Nunspeet nog mogen horen preken. Wij waren daar toen net aan het kamperen. Met het werk gaat het gelukkig allemaal goed. We kunnen niets anders als stof tot danken hebben. Nu wat betreft uw vragen:

Sinds 1941 zat ik in het verzet. Ik was toen werkzaam bij de Ned. Groenten- en Fruitcentrale, en, door het onmogelijk worden der samenwerking met onze Duitse chef, ben ik op zekere dag, ook op aanraden van onze regeringscommissaris dhr. Valstar vertrokken. Dhr. Valstar is in die jaren ook gefusilleerd. Ik ben toen ondergedoken in het Westland, en werkte daar in los verband met een KP groep samen, hoofdzakelijk om onderduikers e.d. onder te brengen. De boer waar ik zat werd gearresteerd, en zodoende kwam ik in 1942 via het huis van ds Halsema, Ermelo terecht bij dhr Honig, de majoor te Harderwijk. Hier kwam ik dan in het OD werk, wat toen later door mij op de Veluwe vanaf Putten tot en met Wezep georganiseerd is. Het contact tussen p.comm. en Harderwijk, het district. Over mijn Nunspeetse tijd behoef ik u niets te vertellen, werk Jodenkamp, onderduikers, enz. waarschijnlijk dat u zelf allemaal nog wel.

In begin 1944 kregen we natuurlijk de zgn Delta, dat werd een samenwerking tussen OD, KP en RVV, waarbij de verzetsgroepen veel meer gecoördineerd werden, onder de voortreffelijke leiding van de overste Barendse te Apeldoorn, die in die tijd, naar ik meen begin 45, ook gefusilleerd is. Half 44 werd mijn vrouw gevangen genomen. U kunt zich misschien die zondagmorgen nog wel herinneren, dat ik ontredderd en ontmoedigd bij u aankwam. Na nog 14 dagen in Nunspeet te zijn geweest, ben ik toen hier in Gouda terecht gekomen bij de juist in deze tijd in het leven geroepen NBS als waarnemend districtscommandant, district Gouda. Het werk was hier zoals op de Veluwe: wapendroppings, onderduikers, organiseren, en toentertijd de zeer interessante nacht oefeningen in de polder. Achteraf mooi om allemaal nog aan te denken, ondanks de zorgen en moeilijkheden. Dat is zo in het kort mijn relaas. Ik vind het erg moeilijk om over mezelf te schrijven. In 45 kwam mijn vrouw Gode zij dank weer gezond uit gevangenschap terug.

Nu nog even personalia. W.van Rees, geb. Maassluis, 20 april 1919, getrouwd, 5 kinderen.

Ik ben zo brutaal geweest om uw adres als referentie adres op te geven. Hartelijk dank voor de moeite die u aan alles heeft.

Bijlage 2   Eigen verzetsverklaring 1958¹⁴¹

W. van.Rees
tel.0-1820-4730

Gouda, 27 October 1958, Van Itersonlaan 3a.

Mijne Heren.

Naar aanleiding van Uw schrijven d.d. 22 Oct. j.l. T.1708/JS/3564, deel ik U het volgende mede.

In 1941 ben ik in het verzet gekomen daar ik mij in m'n toenmalige werkring als controleur bij de Ned. Groenten- en Fruitcentrale niet meer kon handhaven. De strubbelingen met onze toenmalige Duitse "opzichter" was niet ideaal. Ik ben toen ondergedoken bij een boer in Maasland, een vriend van mij.

Van het een komt het ander en weldra werkten we daar met een koppeltje mensen samen in een zgn. vrije K.P.groep. Van organisatie was toen nog niet veel sprake. In 1942 werd mijn vriend de boer gearresteerd en naar Amersfoort overgebracht omdat men mij niet kon vinden. Gelukkig werd hij een 8 mnd. daarna weer op vrije voeten gesteld. Via relaties kwam ik terecht in het huis van Ds. van Halsema, Geref. Pred. te Ermelo die mij enkele dagen daarna in contact bracht met dhr.Honig te Harderwijk, een oud-majoor van het Ned-leger, die mij opdroeg een plaatselijke organisatie op te zetten voor de O.D. vanaf Putten t/m Wezep. Hiernaast was natuurlijk nog veel werk te doen, want men liep van het een in het ander, onderduikers, bonkaarten en we hadden in Nunspeet ook nog een Jodenkamp met een plm. 100 personen te verzorgen en te onderhouden. Vooral dit laatste onderdeel vergde veel zorgen en geduld. In begin 1944 kregen we een omzetting van onze zorgvuldig opgezette organisatie, het begin van de samenwerking begon van O.D.-K.P. en R.V.V., met als overkoepelend orgaan de zgn. "Delta". We kregen er toen een hogere commandant bij nl. de overste Barents te

---

¹⁴¹ Deze verklaring bevindt zich in het dossier Stichting 40-45, AVR, inventarisnr 165, *Dossier W.van Rees Stichting 40-45.*

Apeldoorn., die betrekkelijk kort daarop is doodgeschoten. Toen Piet v.d.Veluwe (Dijkman of Dijkhuizen) werd gearresteerd begon de ellende: arrestatie op arrestatie, men had nl. bij Piet veel adressenmateriaal gevonden waar de S.D. mede doorwerkte. Zo kreeg ik ook op een Zondagmorgen bezoek van 26 man S.D. om 5 uur s ochtends). Ik kon mij gelukkig nog in mijn schuilplaats terugtrekken., maar mijn vrouw werd gearresteerd en op transport gesteld naar Apeldoorn. Gelukkig werd zij in 1945 met nog 118 vrouwen in Friesland door onze bevrijders bevrijd. Zij waren op weg naar Harlingen om daar ingescheept te worden naar Duitsland. Na de arrestatie van mijn vrouw was het mij onmogelijk geworden op de Veluwe verder te werken en heb ik mij hier in Gouda gevoegd bij de N.B.S., die inmiddels tot stand was gekomen. Hier werd ik waarnemend Districts-commandant van het District Gouda, dus weer organisatie met de plaatsen in het district enz. Gelukkig kwam net op tijd de bevrijding, want het water was hoog gekomen. U weet dat nog zelf wel.

Gelukkig kwam ook mijn vrouw, wel niet helemaal in orde. Maar ze kwam terug Gode hiervoor allen dank.

Het ontstaan van mijn ziekte. Ja. dat is moeilijk., daar ik geen medicijnen gestudeerd heb. Op 18 Dec.1957 kreeg ik plotseling een aanval, wat mijn huisdokter later verklaarde als een trombose aan het hart. Voor mij onbegrijpelijk.,voor hem ook, daar ik. al zeg ik het zelf, een rustige natuur heb. Waar moest dit vandaan komen. Na lang praten van huisdokter en specialist dacht men het gevonden te hebben in de spanningen van de oorlogsjaren. Tot nu toe is Gode zij dank alles goed verlopen, al ben ik niet de oude van vroeger. Mijn huisarts. Dr.Eelke~Rooda te Gouda en de specialist die mij heeft behandeld Dr. Feldhuyzen:van Zanten directeur van het van Iterson-zieken huis te Gouda.

Ik hoop mijne Heren, dat het zo wat geworden is

Het heeft bloed en tranen gekost dit stuk. Meer moet U maar niet vragen, want beslist schrijf ik niet uitvoerig over die ellendige jaren.

-Met vriendelijke groeten.

w.g* van Rees*

Bijlage 3. RAPPORT betreffende het verzetswerk van Willem van Rees. door M.A. de Korte.¹⁴²

Uit de in mijn bezit zijnde stukken kan ik het hierna volgende verklaren.

Van Rees is in 1941 gedrost bij het Min. van Landbouw en met medeneming van diverse stukken. Nadat hij in zijn eigen omgeving was ondergedoken is hij 1942, daar men hem op het spoor, was naar de Veluwe vertrokken alwaar hij in contact kwam met de Res.Off. Honing, toen Comm der toenmalige O.D. te Hardewijk. Van Rees. organiseerde op verzoek van Hr.Honing op verschillende plaatsen de O.D. Ook werkte van Rees voor de L.O. en in het kamp met ondergrondse verblijven voor de Joden was hij een vaste medewerker. In 1944 (december) werd een zekere Hr.Dijkhuizen, Commandant der B.S. gearresteerd, deze persoon was schijnbaar erg onvoorzichtig met zijn papieren of is vlug gaan praten geslagen, het gevolg was, dat de groep werd opgerold, later zijn ze al te Varsseveld gefusilleerd. Van Rees is de eenige geweest die is ontkomen. Toen de Sicherheits Polizei bij hem aan huis kwam, had van Rees zich onder de vloer verborgen, hier hoorde hij, dat de moffen zijn vrouw mishandelde en weg voerde, terwijl hun couveuse kindje onverzorgd achterbleef, zijn huis is leeg geroofd door de SD. Van Rees is als een verbitterd en uit het evenwicht geslagen man naar Gouda gekomen, nadat ik hem van de nodige papieren had voorzien is hij bij de staf ingedeeld. De tijd dat van Rees in Gouda is geweest, heb ik hem leren kennen als een vurig vaderlander, hij heeft steeds aan al het werk hoe moeilijk deel genomen, nooit heeft hij geweigerd als er een beroep op hem gedaan werd, gevaar kende hij niet, hij werkte in Gouda voor de B.S., K.P. en de Illegale pers. De tijd dat van Rees in Gouda was, is voor hem zeer moeilijk geweest, niet-alleen de spanning maar vooral de angst voor zijn vrouw waarvan hij al die tijd niets hoorde, tot alles waren de moffen in staat, die onzekerheid heeft hem steeds zwaar gedrukt.

Ik moet over het werk wel een beetje op de vlakte blijven, het zal ook U bekend zijn, dat vele personen na de bevrijding hebben geijverd en nu nog om oud illegalen op hun daden uit de bezettingstijd te vangen,

Gouda. 5 september 1958. (M.A.de Korte)

---

¹⁴² AVR, inventarisnr 165, *Dossier W.van Rees, Stichting 40-45 1958-1961*

Bijlage 4. Rapport van J.M. Honig betreffende het verzetsverleden van W.van Rees¹⁴³

Stichting 194-0-1945
Bureau Zuid Holland
Mathenesserlaan 451

Zwolle.27 Augustus 1958

Geachte Heren.

In antwoord op Uw schrijven van 26 dezer, 2 T-1708/J.S./1181/ prov., bericht ik U gaarne het volgende;

In de eerste plaats dat er in 1940-1945 zooveel is gebeurd dat het mij onmogelijk is een nauwkeurig verslag te geven van hetgeen Willem van Rees, tijdens zijn verblijf bij ons heeft gedaan. Ik zal u echter zoveel mogelijk meedelen zonder ook maar eenigszins volledig te kunnen zijn.

Ongeveer oktober 1943 is van Rees bij ons gekomen door bemiddeling van een zekere Groenewegen van de christelijke Rotterdammer, als door de Duitsers gezochte persoon.

Ik was toen Commandant van de Orde Dienst, Gewest Noord-Veluwe en verzocht na eenige tijd W. van Rees te willen optreden als mij ordonnans en mij te helpen bij de verzorging der onderduikers, die ik toen verzorgde. Hierbij waren Joden, militairen die zich niet hadden gemeld, menschen voor de Arbeitseinsatz en andere gezochte personen. In totaal soms 200 personen, ondergebracht in twee onderduikerskampen.

Hierbij kwam van alles te pas, o.a. verzorging van bonkaarten, vervoer van Joden en andere personen, spionage van de SD-verrichtingen en onbetrouwbare politie, verzorging van een gedeelte van de geheime postlijn, verbindingsofficier met de RVV, contact met de commandant van het Arbeidskamp te Nunspeet, en een hele boel andere

---

¹⁴³ AVR, inventarisnr 165, *Dossier W.van Rees, Stichting 40-45 1958-1961.*

dingen meer, die levensgevaarlijk waren. Hij heeft dit alles tot mijn grote tevredenheid gedaan.

Door verraad is zijn bemoeiing met de geheime postlijn aan de Duitsers bekend geworden en is zijn tijdelijk verblijf te Nunspeet overvallen. Hij is daarbij niet gearresteerd, doch wel zijn vrouw, terwijl hij onder de vloer alles hoorde wat er gebeurde. Al spoedig daarna is Van Rees naar Gouda vertrokken.

Hoogachtend

J.M. Honig

Bijlage 5. Eigen verzetsverklaring W. van Rees, 1973¹⁴⁴

Ongeveer Augustus 1940 kwam mijn zwager L.v.d. Brugge toen woonachtig te Delft bij mij, met wat gestencilde illegale bladen, naar ik meen onder de titel en naam 'De Geus' om die in mijn woonplaats Voorburg en op mijn werk onder vertrouwde adressen te verspreiden. Na een korte periode kreeg ik weer van deze bladen. Dit alles was maar van korte duur, daar deze zwager reeds op 4 december 1940 werd gearresteerd, en later in Buchenwald is omgekomen. In het daaropvolgende jaar moest ik mij melden om in krijgsgevangenschap te worden afgevoerd. Ik ben toen ondergedoken in Maasland, bij A. Dijkshoorn, veehouder. In 1942 kwam men mij in Maasland arresteren, maar aangezien ik voor het eerst een weekend naar mijn moeder in Voorburg was kon men mij niet vinden en nam genoemde A. Dijkshoorn plus zijn dienstbode en knecht mee. Deze laatste twee personen werden de andere dag weer vrij gelaten, maar A. Dijkshoorn werd naar Amersfoort gebracht, waar hij tot 1944 gevangen heeft gezeten. Vanaf het moment van de arrestatie ben ik daar niet meer terug geweest, en via de Heer J.Groenewegen te Voorburg, na de oorlog directeur van het Rotterdammer Kwartet, via ds Van Halsema te Ermelo en Van de Born te Ermelo bij de Majoor Honig gekomen, die mij de nodige weken liet onderduiken in een eendenkooi onder de rook van Harderwijk. Na die onderduik weken ben ik onder leiding en supervisie van de Majoor Honig gaan werken aan de verdere organisatie en uitbouw van de O.D. in het district Harderwijk, omvattende de plaatsen vanaf Nijkerk tot en met Wezep en aan de andere kant de grens Apeldoorn, waar onze gewestelijke commandant de overste Barentse zetelde, later door de moffen doodgeschoten. Als tweede contactadres was daar een zekere heer Ebels, ook een reserve officier, die toen directeur of kassier van een bank was. In 1944 kwam er andere leiding op de Veluwe, namelijk Piet Dijkman, namens het R.V.V., die het meeste werk en de organisatie benutte voor uitbreiding van al het illegale werk in dit gebied. Dit gaf met de plaatselijke commandanten nog wel eens de nodige moeilijkheden, omdat bleek dat de zorgvuldigheid en voorzichtigheid zoals die onder de O.D. was, in het R.V.V. verband wel eens geheel zoek was. Vandaar ook misschien later de golf van arrestaties die door ons werkterrein liep. Ik was toen in Nunspeet woonachtig, en mijn adres werd gebruikt als rustplaats en contactadres voor de koeriers met de R.V.V.post van West naar Oost/Noord. Mijn huis werd dan ook eind 1944 door de S.D. omsingeld op een zondagmorgen, en mijn vrouw werd gevangen genomen, daar ik inmiddels door mijn vrouw in de ondergrondse schuilplaats gelaten was, waar men mij niet vond. Mijn vrouw werd geslagen en mede genomen en mijn huis werd leeggeroofd. Mijn vrouw heeft tot aan de bevrijding gevangen gezeten. Het

---

¹⁴⁴ AVR, inventarisnr 166, *Dossier W.van Rees, Stichting 40-45, 1973-1974*

werk ging door ondanks vele contacten gevangen genomen, mede door het gevangen nemen van Piet Dijkman, die na zware mishandeling is gaan doorslaan. Mijn vrouw heeft hem in Apeldoorn met vele anderen nog gezien. De majoor Honig heeft mij toen in Gouda geplaatst, om daar verder te werken, daar de grond op de Veluwe volgens hem te heet werd voor mijn voeten. In Gouda heb ik ook de bevrijding meegemaakt. Ik mocht het genoeg smaken ook mijn (vrouw? *woord ontbreekt*) weer in goede welstand, na de nodige mishandelingen op de van Reumuslaan te Apeldoorn te hebben ondergaan, te mogen ontmoeten. Vele van mijn vrienden zijn weggevallen we noemen Piet Dijkman opa Bakker, Vader en zoon IJzerman, 2 broers Schaftenaar, Van Geen, Rodendoorn?, Vierhout, Formenooi, enz. Allen vrienden waar ik een prettige herinnering aan mag bewaren. Een summier overzicht, waar U om vraagt. Anders hoort U mij hier niet overpraten. Liever niet.

P. Dekker, Edison straat 29 Huizen, was in de oorlog bij de politie van Vierhouten en een van onze beste mensen. M.A. de Korte, S.v.d. Gousestraat 47, Gouda, was mijn commandant in Gouda.

Bijlage 6 Verklaring E. Dekker t.b.v. W. van Rees¹⁴⁵

Verklaring

Hiermede kan ik verklaren, dat W. van Rees te Huizen, in de bezettingstijd op de Veluwe gewerkt heeft als illegaal werker onder de naam Willem van Leeuwen. Hij heeft daar een belangrijke plaats ingenomen in het verzetswerk, dat toen onder leiding en commando stond van 'de majoor', ook bekend als ome Jan, later in vreedstijd de Majoor Honig uit Harderwijk. Bij mijn weten kwam ik voor het eerst in aanraking met Willem van Leeuwen zo ongeveer sinds 1942 of begin 1943. Ik kwam met hem in contact doordat hij namens de majoor bezig was met het opzetten en uitbreiden en organiseren van de toenmalige O.D. in het district Harderwijk, behorende tot het gewest Apeldoorn. Zeer regelmatig had ik contact met hem o.a. in Nunspeet, waar ik zelf als Rijkspolitie ambtenaar, met als standplaats Vierhouten, werkzaam was. Ook Willem van Leeuwen had regelmatig contact met mensen als opa Bakker, IJzerman als plaats.comm. O.D., Van Helden, lange Willem Dercsen enz enz, hij verstreekte deze mensen opdrachten. Hij werkte ook nauw samen met Eric Blok en Geverding, Later ging de organisatie over in handen van de R.V.V., onder directe leiding van Piet Dijkman en een zekere Baars. Van de eerstgenoemde was het zijn eigen naam, van de tweede weet ik het niet. Ook het huis van Willem van Leeuwen op de Harderwijkerstraatweg was een verzamelplaats van gaande en komende mensen ook al omrede het een vast koeriers adres was. De ligging van het huis was hier ook uitermate geschikt voor. Door het oprollen van het verzet op de Veluwe door de arrestatie van Piet Dijkman kwam ook aan dit huis een einde. Willem die met zijn vrouw en Geverding enige tijd onder gedoken hadden gezeten bij een boer in Nunspeet, een zekere Witteveen, trof het terwijl hij weer in zijn eigen huis was niet best, daar de SD bij hem ook een inval deed om hem te arresteren. Men kon hem echter niet vinden daar hij inmiddels onder de grond zat en men nam toen zijn vrouw mede die tot aan de bevrijding gevangen heeft gezeten, Het werd voor hem te warm in deze omgeving en op aanraden van vrienden is hij toen vertrokken naar ik later hoorde in de richting Zuid Holland, wat na de oorlog bevestigd werd en dat het Gouda geworden was. Over deze tijd kan ik dus niets zeggen. Willem van Rees alias Willem van Leeuwen heeft naar mijn weten zijn plicht als goed vaderlander gedaan ja meer dan gedaan.

Ik noemde nu zo maar enkele feiten, veel is er gebeurd voor de goede zaak waar o.a. ook Willem een actief aandeel in had. Vermeldenswaard is ook het actief medewerken van hem bij het regelmatig opblazen van de spoorbaan tussen Harderwijk en Zwolle,

---

¹⁴⁵ AVR, inventarisnr 166, *Dossier W.van Rees, Stichting 40-45, 1973-1974*

het werk aan Joden en aan andere onderduikers enz. Ook was er bij hem altijd in huis een blonde Jood, een zekere Harry Meijer die nu in Israël een of andere militaire functie bekleed. Deze jonge Harry was ook ingeschakeld in het verzetswerk dat ook mogelijk was gezien zijn blonde haar en zijn niet zo Joods uiterlijk. Toen het Jodenkamp in Nunspeet werd overvallen en de bewoners op de vlucht gingen heeft Willem alles in het werk gesteld om de mensen weer op te sporen en onder te brengen. Zo kon het voorkomen dat burgers ineens inwoning kregen van zogenaamde evacués uit Arnhem. In werkelijkheid echter Joden. Ik wil besluiten met te verklaren dat Willem van Leeuwen een goed kameraad was en een goede vaderlander

D.Dekker
Ediconstraat 29
Huizen

Bijlage 7 Verklaring M.A. de Korte, 1973¹⁴⁶

Ondergetekende, de Korte, M.A., wonende te Gouda, S.v.d. Goudestraat 47, voormalig algemeen districtscommandant der B.S., District Gouda, Gewest 13 B, naaste medewerker der L.O. en illegale pers, verklaart hierdoor:

dat hij vanaf januari 1945 en na de bezettingstijd heeft samen gewerkt met W. van Rees, thans wonende in Huizen N.H., die voor die tijd in Nunspeet woonde en aldaar vanaf 1940 aan het verzetswerk in al zijn vormen heeft deel genomen, vanaf de verzorging onzer Joodse landgenoten, waarvoor op de Veluwe ondergrondse schuilplaatsen waren gebouwd, tot K.P. werk en de opbouw der O.D.

Toen einde 1944 op verschillende adressen te Nunspeet door de S.D. huiszoekingen werden verricht, in verband met o.a. wapendroppings welke aldaar in de omgeving plaats vonden, ook zijn adres hiertoe behoorde.

Toen de S.D. aan zijn woning kwam, hij door het kalme optreden van zijn vrouw, tijd vond zich onder de vloer te verbergen en daar moest aanhoren hoe zijn vrouw door de SD werd mishandeld omdat zij niet wilde zeggen waar haar man was, daarna hebben ze haar weggevoerd, haar kindje 14 dagen oud, achterlatende. Daarna is door de S.D. hun huis leeg gehaald en afgevoerd.

Van Rees is daarna door de toenmalige DC Veluwe, majoor Honig, naar Gouda gebracht, daar zijn verblijf op de Veluwe niet langer mogelijk was, de SD was in het bezit van zijn foto en volledige gegevens en zocht scherp.

Nadat ik hem van de nodige papieren had voorzien, o.a. vals persoonsbewijs, is hij bij de districtstaf ingedeeld geworden, en heeft zich doen kennen als een harde werker die geen gevaar uit de weg ging.

Dat bij de spanning bij het verzetswerk ook en nog groter de spanning van de vraag wat er van zijn vrouw was geworden, de vraag zou ze nog in leven zijn? Ook de vraag hoe het met zijn kind was, waren voor hem ondraaglijk.

10 dagen na de bevrijding kwam een ordonnans met het bericht dat zijn vrouw in Duitsland door Amerikaanse soldaten uit het kamp bevrijd was en was in Nunspeet aangekomen en hun kind was door een der burens opgenomen geweest.

De moeilijkheden waren echter nog lang niet voorbij, er was geen woning, geen meubelen, de eerste maanden hebben ze zich moeten behelpen met een kamertje in het gebouw waar de staf der BS was gevestigd.

De spanning in de jaren 40-45 zullen wel heel veel bijgedragen hebben tot zijn ziekte, 3 maal hartinfarct, en op 50 jarig leeftijd voor 100 % arbeidsongeschikt verklaard.

---

¹⁴⁶ AVR, inventarisnr 166, *Dossier W. van Rees, Stichting 40-45, 1973-1974*

Gouda, 24 september, 1973.

Bijlage 8. Rouwdienst n.a.v. het overlijden van W. van Rees. Voorganger: ds A. ter Hoeve.¹⁴⁷

Bedroefde familie, vrienden, belangstellenden,

Er staat ergens in de bijbel: leer ons zo onze dagen tellen, dat wij een wijs hart bekomen. Ik heb de indruk dat broeder Van Rees zijn dagen geteld heeft, dag in dag uit, en dat hij daarom ook zo'n wijs hart bezat. Veel jaren, na zijn eerste hartaanval, vele jaren geleden, heeft hij geleerd bij de dag te leven. Elke nacht was een risico, elke dag was een sterven, en elke nieuwe dag was een verrassing van het leven. De dagen tellen, d.w.z. het leven waarderen, d.w.z. de zegeningen tellen, een voor een, dat wat God aan het leven en in je leven doet. Om dat te tellen. Zoveel jaren, dag in dag uit, een sterven in je lichaam meedragen, zo bewust als broeder Van Rees -want we dragen natuurlijk allemaal in ons lichaam de dood mee, alleen niet zo bewust - dat maakt een mens of zeker, of onzeker, moedig, of moedeloos, opgewekt of neerslachtig. En het maakte broeder Van Rees zeker, en het maakte hem opgewekt, en het maakte hem moedig. Ik zou haast zeggen: onwankelbaar. Zoals hij telkens, wanneer je het hem vroeg zei dat het goed met hem ging. Weten dat jeerven moet, je dagen tellen, dat betekende voor hem: weten dat Jezus gestorven is.

Het sterven van Jezus heeft namelijk iets met ons sterven te maken. Ons sterven, dat is niet alleen weten dat het eens zo ver met ons moet komen, dat is niet alleen weten dat er iets aan je hart of aan je lever mankeert, waardoor het niet zo lang meer kan duren, en dan maar het natuurlijk proces maar meemaken, zo goed en zo kwaad als dat gaat, als een soort slachtoffer. Nee, het juiste tellen van je dagen het juiste bedenken dat je sterven moet, dat bestaat hierin dat wij bedenken dat Jezus voor ons gestorven is. En wat was dat dan, dat sterven van Jezus? Wat gebeurde daar in het sterven Jezus, dat ons sterven bepaalt? Broeders en zusters, het sterven van Jezus was een oordeel, een voltrekken van een doodvonnis, dat in plaats van aan ons aan deze Jezus voltrokken werd. Met Jezus zijn wij veroordeeld, met Jezus zijn wij gekruisigd, met Jezus zijn wij gestorven. Jezus is metterdaad onze dood gestorven en ons leven, dat stukje dagelijks bestaan, dat voor ons ligt, dat mag pas leven heten als de kracht daartoe niet voortkomt uit ons optimisme, uit de zwakke zekerheid dat het misschien nog een hele tijd zal duren voordat het met ons zover is, op het krediet van het uitstel, maar dat mag leven heten als het voortkomt uit dat sterven dat God aan Jezus voltrokken heeft in onze plaats.

---

¹⁴⁷ AVR, inventarisnr 116, *Bandje begrafenisdienst + tekst van de preek*

Ons sterven is geen vonnis meer, geen veroordeling, en dat weten, dat had broeder Van Rees. Terwijl hij wist dat hij met dood in de schoenen liep, en dat deed hem zeggen: met mij gaat het goed. Ik heb hem een keer gevraagd: houdt u zich nu zo flink, en meent u nu echt wat u zegt? En het is natuurlijk een hele strijd geweest, en hij heeft het er moeilijk mee gehad om zijn vrouw los te laten, en zijn kinderen, en zijn kerk, en soms was hij opstandig. En toch zei hij altijd: met mij gaat het goed.

Ben je oneerlijk als je het zegt, zonder het zelf helemaal te beseffen, ben je dan oneerlijk? Ik dacht het van niet. Iemand vroeg mij: Wat is geloven eigenlijk? Mag ik het vanmiddag zo zeggen: Geloof, dat is de van God gegeven moed om van je zelf precies het omgekeerde te zeggen van wat je weet dat je bent. Ik ben zwak, en toch ben ik sterk. ik ben ziek, en toch ben ik gezond. Ik ben zondaar, en toch ben ik vrij. Ik ben kortstondig, en toch ben ik eeuwig. Ik ben niets, en toch ben ik alles. In Christus ben ik gestorven en daarom leef ik. En daarom verliezen wij de moed niet, nooit of te nimmer, en al vervalt ook onze uiterlijke mens, dat wat wij van elkaar zien, nochtans wordt de innerlijke, dat wat wij van elkaar niet zien, van dag tot dag vernieuwd en versterkt.

En dat is het geheim van de moed die broeder Van Rees aan de dag legde. Want moedig was hij. Moedig in de oorlog, in het verzet, moedig in de kerk, ook daar heb je som een heel stuk moed voor nodig om het vol te houden, moedig in zijn gezin om het te zeggen tegen zijn kinderen, hij was moedig in zijn leven. Hij had die moed niet van zichzelf, maar het was de moed van het geloof. Daarom verliezen wij de moed niet. Dat kan van broeder Van Rees gezegd worden en ik hoop dat wij het allen hem na durven zeggen: ik verlies de moed niet. De stem van dit geloof heeft het van zijn ongeloof gewonnen, heeft het gewonnen van zijn opstandigheid, van zijn drift, heeft gewonnen van de gemene ziekte in zijn lichaam, en heeft gewonnen van de dood.

Het zichtbare heeft het afgelegd van het onzichtbare. Het zichtbare is tijdelijk, het onzichtbare is eeuwig. En tegen u die met broeder Van Rees geloven in de opstandig van Christus wil ik vanmiddag graag zeggen: beste mensen, houdt het vol. Houdt het vol, grijp die moed, zeg dagelijks, zeg het telkenmale tegen jezelf: met Christus durf ik te leven. Tel dan de dagen die nog resten, vanaf dat sterven van Jezus Christus. U kunt uw man en vader niet beter in ere en in herinnering houden dan door uit diezelfde moed te leven. En tegen u die dat niet geloven, of zeggen dat niet te geloven, zou ik willen zeggen: Christus is ook voor u gestorven. Misschien is de moeilijkste vraag die er ooit gesteld wordt: Hoe moet dat nou? Jezus heeft het geloof eens vergeleken met een mosterzadje, en zegt hij er veelbetekenend bij: dat is het kleinste van alle zaden en laat het kleine beetje dat je hebt niet buiten je leven vallen, maar in je leven, en dan gaat

het groeien En dan groeit in je zelf het geloof dat ook een stukje moed is om mens te zijn in al de problemen van deze tijd.

**Bijlage 9 Tekst van de rouwdienst n.a.v. het overlijden van Nel van Rees.
Voorganger M.J. Aalders¹⁴⁸**

Woord van welkom

Sjalom, lieve mensen, genade en vrede, van hem die de hemel en de aarde, en ons, kwetsbare en broze mensen heeft gemaakt. Sjalom. En fijn dat u allemaal gekomen bent, hier, in dit kerkgebouw, om afscheid te nemen van Neeltje Wilhelmina. Fijn dat u gekomen bent, en met zo velen. Want het was wel stil geworden om haar heen. Wim was al weg. 23 jaar, en kleine Sargon, ook al 23 jaar. En Willem, en Arij. En zo vele anderen met wie zij haar leven heeft geleefd. Haar wereld was heel klein geworden Ook omdat ze zelf al even onderweg was naar een schemerige wereld, waarin de werkelijkheid van het heden vervloede met beelden uit het verleden, waarin waarheid en verbeelding met elkaar een verbond sloten en iedereen op een dwaalspoor brachten. Waar angst en wantrouwen het wonnen van vertrouwen en openheid. Nee, ze was de laatste jaren niet meer de vrouw die ze eenmaal was geweest. Maar toch fijn dat u er nu bent. Om afscheid te nemen. Om haar leven nog eenmaal met elkaar te gedenken. We doen dat hier in deze kerk, waar ze zo vele jaren van haar leven bij hoorde, en we doen dat in het goede geloof dat Hij die de hemel en de aarde gemaakt heeft nooit laat varen het werk dat zijn hand begonnen is te doen.

Meditatie

Gemeente van de Heer,

Wat is er toch met Nellie gebeurd? vroeg een van u eens. Een vrolijke, uitgelaten meid, vroeger. Ondeugend soms. En nu?

Wat is er toch met Nellie gebeurd? Heel veel, zoals sommigen van u weten. ‘Ik kan wel boek schrijven’, zei ze altijd. Een woest leven, dat is het toch geweest, waarin heel veel gebeurd is. Teveel om te noemen, eigenlijk. En met nog veel meer dat niet genoemd kan worden, gewoon omdat we het niet weten. Ze was, op een bepaalde manier, een vrouw met geheimen. Sommige dingen wilde ze niet kwijt aan de openbaarheid. Andere dingen, nog veel meer waarschijnlijk, kon ze niet kwijt. Gewoon omdat daarvoor geen woorden waren. Geheimen die nu voorgoed met haar begraven worden. Nee, als wij nu

---

¹⁴⁸ AVR, inventarisnr 124, *Preek rouwdienst*

de balans opmaken, als we nu naar woorden en beelden zoeken om haar leven uit te tekenen, dan is alles fragmentarisch. Wat weten wij eigenlijk van elkaar? Wat we zien van elkaar is de buitenkant, de mooie buitenkant, of ook de hoekige buitenkant. We hebben onze goede en we hebben onze minder goede herinneringen. We maken de balans op. Flarden gaan door ons heen. Wie was ze eigenlijk? Wie is ze voor ons geweest?

Heer, gij doorgrondt en kent mij. Die tekst is boven de rouwkaart gezet, juist ook vanuit het besef dat ons kennen van elkaar altijd fragmentarisch is. Maar gij, Here, gij doorgrondt mij. Dat is, zoals het opschrift boven deze psalm luidt, dat is der vromen troost. Een troost is het, dat God ons kent. Ja, want ieder mens wil graag gekend worden. En gezien. En mocht het onder ons mensen zo zijn dat alles weten niet gelukkig maakt, van deze God belijden we dat hij ons niet alleen doorgrondt, maar dat hij ons kent. En heeft het woord kennis bij ons iets oppervlakkigs, in het Hebreeuwse taaleigen wordt daarbij het woord liefhebben mee gehoord. Gij doorgrondt ons. Alle dingen liggen open voor uw aangezicht. Geen woord op mijn tong, of gij weet het. En toch: Gij kent ons, dat is: Gij hebt ons lief.

Haar leven begon in Maasland. En eigenlijk hoorde ze daar op een bepaalde manier nog steeds. Dat was haar thuis. Zo heeft zij dat altijd heeft gevoeld. Dat heeft ze zo mogen voelen. Vroeger. Maar ook later. Toen haar man was overleden. Wat de toekomst brenge moge, wilde ze zingen, toen, 23 jaar geleden, wat de toekomst brenge moge, mij geleid des Heren hand. Dat kreeg voor haar onder meer gestalte in de trouw die haar door haar familie al die jaren is betoond. Maasland, dat was haar thuis. Daar was het oude nest. Daar was ze altijd welkom. Had ze een plaats. Werd er naar haar omgezien. Er werd geen feestje gevierd op Maasland, er werden er veel gevierd, er werd geen feestje gevierd, of tante Nel was van de partij. En ze ging. En ze genoot.

Maar dat was later. Veel later. Na de oorlog. De oorlog. Ja, wij hebben ons wel eens afgevraagd hoe zij zich ontwikkeld zou hebben als ze tijdig naar prof Bastiaans in Leiden was gegaan. 20 Lentes jong was ze, toen de oorlog uitbrak. Vijf jaar later was ze een getekend mensenkind. Talloos zijn de verhalen. Over vader Willem, en hoe de Duitsers jacht op hem maakten, en hoe ze uiteindelijk bij haar terecht kwamen, net bevallen van een te vroeg geboren zoon. Vader Willem door een noodluik de tuin in, op de vlucht. Zij werd meegenomen. Verhalen over hoe ze ondervraagd werd. Ze kon de Nederlandse ondervraagster nog zo uittekenen. En over de trap waar ze afgeduwd werd. Over het kamp Vught, en Westerbork. Voor ons waren dat verhalen. Maar het wezenlijke van een verschrikking laat zich niet vangen in woorden. Dat gaat als een verschrikkelijk geheim met een mens mee. En het was pijnlijk om te zien hoe in de

laatste jaren de oude beelden nieuwe kracht leken te krijgen. Alsof ze alles nog eens moest meemaken. Zie je die trap daar? Daar hebben ze me afgeduwd. Nee. Een verzetshedenkingskruis heeft ze voor zichzelf niet in ontvangst willen nemen. Wel voor haar man. Maar wie zich enigszins realiseert hoezeer ze levenslang met dit verleden heeft gevochten, zou er alsnog één voor haar moeten gaan ophalen.

De oorlog. Het kamp. Was God daar ook? Ging ik wonen aan het uiterste der zee, ook daar zou uw hand mij geleiden, zegt de psalmist. Ook daar, in de klauwen van dat monster dat oorlog heet? Zij zelf heeft dat soms wel zo benoemd. Dat haar man nog leefde, en kleine Wim door Corrie Ton van de dood gered was, dat ze dit alles zelf heeft overleefd, dat heeft ze wel ervaren als een zegen, als een geschenk. Maar mij, als predikant, becroop wel eens het gevoel dat er voor een aanklacht te weinig ruimte was binnen de wereld van haar geloof. Dat er zo ook heel veel pijn, en woede, en boosheid en vertwijfeling te snel werd afgedekt.

Jaren van opbouw volgden. Opbouw van een gezin. En daar was ze goed in. Ze had een talent om met de kleintjes om te gaan. Regeerde ze met strakke hand. Laat maar huilen, goed voor de longen. Maar vooral: met warmte, en liefde en geborgenheid. Met troost op momenten van verdriet. Bewaar je tranen voor later, lieve kind. Oh ja. Aan die vroege jaren zijn zoveel warme herinneringen verbonden. Met kleine kinderen was ze in haar element. Vroeger, en misschien nog veel meer later, toen er kleinkinderen waren. Haar kleinkinderen hebben een fantastische oma aan haar gehad. Anders was het toen de kinderen groter werden. Ach, wat is een opvoeder? Een opvoeder is een stakker die in het duister tast. Eén talent ontbrak haar: ze kon slecht loslaten. Haar kinderen gingen eigen wegen, maar het kostte haar moeite om hen die weg te laten gaan. Een vrouw die werkt was toch eigenlijk iets ongehoords. Daar schaamde ze zich voor.

Het waren ook de jaren, zeker de jaren hier in Huizen, dat ze zich inzette voor de kerk, voor de zusterdienst. Hoeveel bezoekjes zou ze wel niet hebben afgelegd? Duizend misschien? Of tweeduizend? Of nog meer? Weer of geen weer, Nel stapte op haar fiets, en als het moest in haar Volkswagen. Een witte eerst, en toen een blauwe. Later een Polo. Ze had een heel zorgzame kant. Ze wist wat verdriet was, en pijn. En hoe belangrijk het was dat iemand naar je omziet. En ze ging. Steeds maar weer. En eigenlijk weet ik zeker dat als zij in deze tijd had geleefd, dat ze daar, in wat de zachte sector van onze samenleving wordt genoemd, haar brood had verdiend, zelfs als ze getrouwd was geraakt. In het licht van al die bezoeken viel het op dat het zo stil was geworden om haar heen. Dat er zo weinig mensen meer kwamen, de laatste jaren. Nee. Makkelijk in de omgang was ze niet meer. Maar ze was ziek, eigenlijk al voordat haar kinderen en anderen dat wisten. Moeilijk soms, zo'n mensenkind in de schemering.

Maar het contrast tussen al die afgelegde bezoeken en de stilte van de laatste jaren was wel groot.

Een grote vreugde voor haar was de omgang met een vriend uit haar jeugd. Ze voelde zich weer gekend, en gezien. En geholpen. Steeds meer, naarmate haar conditie achteruit ging.

Het moment kwam naderbij dat het niet langer ging. Ze wist dat ook, op haar heldere momenten. Wonderlijk was het, nu zo'n acht weken geleden, hoe helder ze was. een kwartier, twintig minuten. Nee, met mij wordt het niets meer. Maar wie moet mij dan begraven? Haar predikant was vorig jaar overleden, een nieuwe was er nog niet, of nog maar net. Wil jij niet .... We lazen psalm 139. Een mooie psalm, zei ze nog. Om daarna weer weg te glijden in de schemering van haar verwarde geest.

Ik kan wel een boek schrijven, zei ze altijd. Geloof me, dat kunnen haar kinderen ook. Over hun avonturen met hun moeder. Een paar dingen hebben we genoemd, hier, in deze kerk. Fragmenten. Nu moeten we afscheid nemen, en ik keer nog een keer terug naar Psalm 139. En naar die vraag waarmee ik begon. Wat is er toch met Nellie gebeurd?

Psalm 139. Waar Gods aanwezigheid in ruimte en tijd de gestalte van een loflied heeft verkregen. Wie we ook zijn, deze God kent ons. Heeft ons lief, met de barmhartigheid die wij in Jezus hebben leren kennen. Ja, al maakte ik het dodenrijk tot mijn sponde, gij zijt er. Want uit die wonderlijke mengeling van goed en kwaad om ons heen, stuwt God zijn schepping op naar de voltooiing. Zelfs als wij het dodenrijk tot onze sponde maken, gij zijt er.

Wat er met toch met Nellie gebeurd is? Ze is naar huis gegaan. Naar het Vaderhuis. Vader Willem is er. Wat ben je oud geworden, Nel. En Sargon is er, een boom van een vent. En Wim, eindelijk in een net pak. En Arij, met bloemen, zoals zo vaak. Wat er gebeurd is? Ze is eindelijk thuis. En voor ons is dat goed.

In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.
Amen.

